

ચાર આંસુ.

૨૧૦ અલીફ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિત વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૪૨૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ચાર આંશુ

વિષય ૪- : ૬

ચૌદમી સદીના બ્રાહ્મકેને સાતમા વર્ષનું લેટ પુસ્તક.

ચાર આંસુ.

લેખક:

રા. અલિફ.

પ્રગટકર્તા:

જાફરઅલી ગુલામહુસેન મિસ્ત્રી.

અધિપતિ: ચૌદમી સદી.

આ પુસ્તક ધી મોદી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ૨૩૭, બજારગેટ સીટ, કોટ, મુંબઈ મધે ફરામજી બેરામજી મોદીએ છાપ્યું છે અને મીં જાફરઅલી ગુલામહુસેન મિસ્ત્રીએ ૭, દોનતાડ કોસ લેન, માંડવી, મુંબઈમાંથી પ્રગટ કરીધું છે.

મુલ્ય રૂ. ૧૮.

૧૯૨૮.

મળવાનું ઠેકાણું:

ચૌદમી સદી બોર્ડીસ, બક્ક, મુંબઈ-૩.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીશાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૪૨૫

જાફરઅલી અસીર કૃત.

કુરકાનની ફિલોસોફી રા. ૨.

જગતનો માર્ગદર્શક રા. ૧૧.

હઝરત મોહમ્મદ ભા. ૧ લો રા. ૭.

હરમ અથવા પરદો રા. ૧૧.

ઉમ્મી દરબારના બેદબરમો રા. ૧૧.

જગતના મહાન પયગમ્બર રા. ૧૧૧.

તૌહીદની ફિલોસોફી (છપાય છે)

લયલી (છપાય છે)

ગુજરાતી ઇસ્લામી માસીકામાં

ચૌદમી સદી

એજ એક એવું ચોપાન્યું છે જેમાં—

અહુલેખયતના પાક જીવનો આજના જમાનાની રોશનીમાં લખાય છે જેમાં એ પાક જીવનોના અનુકરણ વિના દુન્યાની કોઈ પણ પ્રજા કોમાં, દેશી કે ધાર્મિક આગ્રાહી તથા રૂઢાનીયત કેમ નથી પામી શકતી એ દેખાડવામાં આવે છે.

વળી હું અલી તથા ખીજ પાક ઇમામોની એ હદીસો જેમાં આજના સાયન્સના સિધ્ધાન્તો રજુ થયા છે એ વિષેના લખાણો ચૌદમી સદીનું ખાસ ખેંચાણ છે.

ઉપરાંત ઇસ્લામની સર્વોપરિતા સાબિત કરતાં લખાણો ઇસ્લામી લાંબી તથા ટુંકી વાર્તાઓ, સાયન્સની શોધો વગેરે ૫૬ પાનાનું દબદ્વાર વાંચન દર મહીને ચૌદમી સદીમાં વાંચો.

ભેટ પુસ્તક સાથે વાર્ષિક લવાજમ

હિંદમાં રૂ. ૬૫૫ પરદેશ માટે રૂ. ૭.

લખો:—

ચૌદમી સદી ઓફીસ,

૭, દોનતાડ ક્રોસ લેન, મુંબઈ, ૩.

હઝરત મોહમ્મદ સં

લેખક:

રા. જફરઅલી અસીર.

૬૦૦ પાનાનું આ દળદાર પુસ્તક, ઇસ્લામી દેશોના નકશાઓ તથા અહલેબયત વં ની પાક મઝારોના ફોટાઓ સાથે રૂ. ૭ માં સાવ મફત છે.

મજકુર કિતાબના

શરૂઆતના ૨૫૦ પાનામાં હું આદમ અં થી લઈને બારમા ઇમામ અં સુધીનો ઇતિહાસ નવીન ઢબે રજુ કરવામાં આવ્યો છે.

એ પછીના પાનાઓમાં

પયગમ્બર સં નું જીવનચરિત્ર બહુજ ખુલાસાથી લખાયું છે જેમાં બાઈબલ તથા તૌરાતમાં આજે મળી આવતી હું પયગમ્બર સં માટેની પેશીનગોઈઓ મુજબ અંગ્રેજી ઉતારાઓ સાથે આપવામાં આવી છે.

૯૦૦ નકલો ખપી ગઈ છે. માત્ર ૧૦૦ નકલોજ બાકી છે

માટે મંગાવનારે ઉતાવળ કરવી.

કીમત રૂ. ૭ પોસ્ટેજ રૂ. ૦૫.

લખો:—

ચૌદમી સદી ઓફીસ,

૭, દોનતાડ ફોસ લેન, મુંબઈ, ૩.

એ બોલ.

ગુજરાતીમાં નવીન એવી સંસ્કારિક શૈલીમાં રા. અલિકનો આ પ્રયત્ન જેટલો ફતેહમંદ તેટલોજ અસરકારક છે. કરબલાની ભયંકર કત્તે આમ સંબંધી સીધા સાદા શબ્દોમાં માહિતિ આપનારા આ પુસ્તકમાંના દરેક લખાણો કઠણમાં કઠણ હૈયું ધસવનાર વાંચકની આંખમાંથી પણ ચાર આંસુઓ ખેરવશે. પુસ્તકનું નામ પણ એની એ અસરને યોગ્ય એવું રાખવામાં આવ્યું છે. અને પુસ્તકનો આશય પણ કરબલાના એ મઝબુમેની યાદમાં ચાર આંસુઓ પડાવવાનો છે, જે ચાર આંસુઓ એના પાડનારનાં હૃદયમાં કાર્યસ્વાતંત્ર્ય તથા વાણીસ્વાતંત્ર્યના ભેમ પ્રગટાવીને, તેની કૌમી, ધાર્મિક અને રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિનાં કારણભુત થશે.

અસહ્ય અકદમ્ય એવાં અને એટલાં દુઃખો વચ્ચે છેવટ સુધી સત્યને વળગી રહેનારા કરબલાના એ વીરો અને વીરાંગનાઓ વિષે અનેક ભાષાઓમાં ઘણું ઘણું લખાયું છે, પરંતુ રા. અલિકની આ શૈલી આ દિશામાં માત્ર ગુજરાતીમાંજ પ્રથમ અને નવીન નથી, બલકે ઉર્દુ અને અંગ્રેજીમાં પણ આ વિષય આવી ઢબે ચર્ચાતું એકે પુસ્તક અમારા ભેવા કે વાંચવામાં નથી આવ્યું. અને રા. અલિકના આ લખાણો મુસ્લિમ ગુજરાતીઆલમમાં સર્વસામાન્ય પ્રશંસાને પાત્ર કર્યા હોવાથી અમે ખાત્રીથી કહી શકીએ છીએ કે આ પુસ્તકના ઉર્દુ તથા અંગ્રેજી અનુવાદો જરૂર હોકાદરને પાત્ર હશે.

ચૌદમી સદીના ગ્રાહકોને સાતમા વર્ષના ભેટ પુસ્તક તરીકે આવું સુંદર પુસ્તક આપવાનો અમને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે એ માટે અમે પોતાને બહુજ ભાગ્યશાળી માનીએ છીએ. અને જો કે આટલાં વર્ષો પછી આ વર્ષેજ અમને અમારા ગ્રાહકોને ભેટ પુસ્તક આપવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે, છતાં હવે પછી આવાંજ પુસ્તકો દર વર્ષે અમારા ગ્રાહકોને ભેટ તરીકે આપવા અમે શક્તિમાન થઈએ એવી અમારી પ્રભુદરબારમાં યાચના છે.

અહીં રા. અલિક્ષનો અંતઃકરણપુર્વક આભાર માનવાની આ તક અમે ખોવા માગતા નથી, જેમણે પોતાનું આખું પુસ્તક પ્રગટન માટે અમને સોંપીજ નથી આપ્યું બદલે એનાં પ્રગટનમાં પણ અમારી સહાય કરી છે.

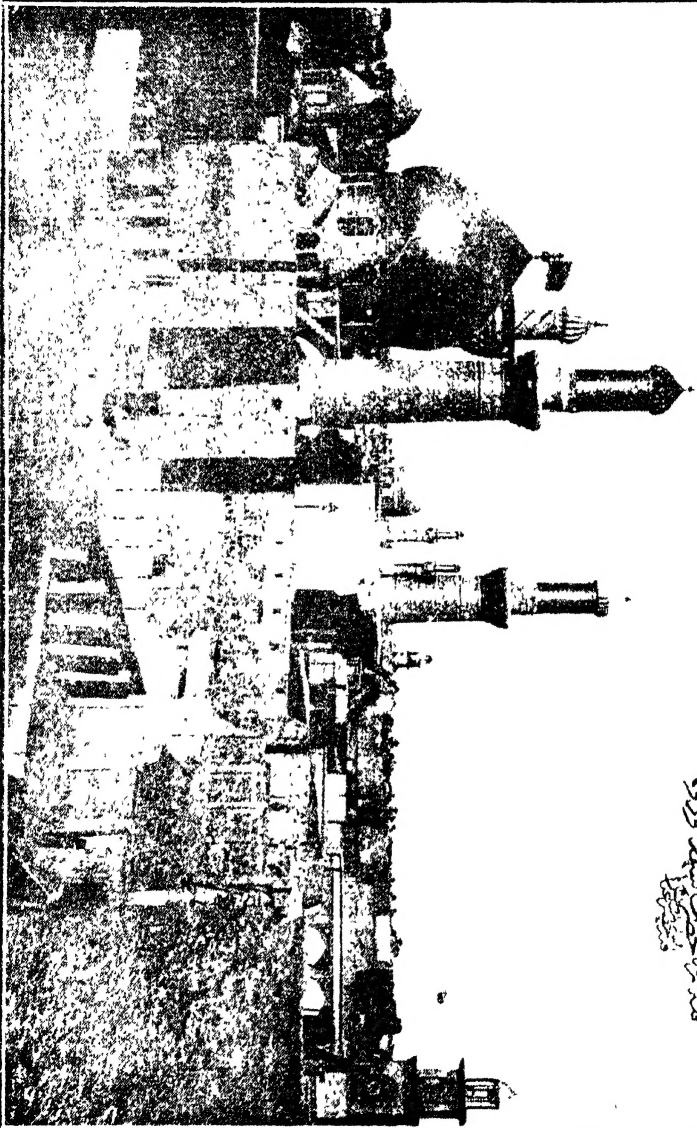
અને છેવટે એમના માટે બધી લઘી દુઆઓ સાથે અમારા વાંચકોની સાથે અમે પણ એમની કલમે એવાં વધુ પુષ્પોની આશા રાખીએ છીએ.

બક્ષરઅલી અસીર.

અધિપતિ, ચૌદમી સદી.

مکتبہ اسلامیہ
کراچی

આકા !

દુન્યાના દરેક વિભાગમાં, દરેક કાળમાં,
તમારી મઝલૂમીયતની કથા પત્થરના કાળખના
પડદે પડદા ચીરીને દૃઢ્યના ઉંડામાં ઉંડા
શોકને સપાટી પર લાવે છે-લાવશે. તે માંહેલો
તમારો આ ગુલામ પણ ચાર આંસુ તમારા
શ્રીચર્ચુમાં અર્પણ કરે છે. સ્વીકાર થાય તો
પામરની મુક્તિજ.

કરબલા,	}	ચર્ચુરજ
૨૬, શબ્દાલ, ૧૩૪૬.		અલિફ.

અનુક્રમણિકા.

—:૦:—

૧ પાણી.

૨ કુચ.

૩ એલચી.

૪ ચહદી મંચ યશાઅ.

૫ હાય દોસ્ત !

૬ રૂપાળો રાજકુમાર.

૭ ઓરમાન ભાઈ.

૮ શબે વસ્લ.

૯ કોમળ બાળક.

૧૦ વતનનો પત્ર.

૧૧ પુર્ણાહુતિ.

૧૨ આગ !

૧૩ રહાંજે ચાર વાગે.

૧૪ શાહુઆદી.

ચાર આંસુ.

જિંદા હક અઝ કુબ્વતે શખીરીયસ્ત,
 બાતિલ્ આબિર દાગે હસરત મીરીયસ્ત.
 “માસિવદલહ રા મુસલમાન્ બંદા નીસ્ત,
 પેશે ફિરઝાની સરશ્ અફગન્દા નીસ્ત.”
 ખૂને ઉ તફ્સીરે ઇન અસરાર કર્દ,
 મિલ્લતે ખાળીદા રા બેદાર કર્દ.
 સિરિં ઇબ્રાહીમો ઇસ્માઇલ ખૂદ,
 યા’ની આન ઇજમાલો ઉ તફ્સીલ ખૂદ.
 રમ્ઝે કુરઆન્ અઝ હુસયન્ આમોખ્તીન,
 ઝા’તશે ઉન શા’લહા અ’દોખ્તીમ.
 તારે મા અઝ ઝખ્મ અશ લરઝાન્ હુનોઝ,
 તાઝા અઝ તકબીરે ઉ ઇમાન હુનોઝ.
 અય સખા અય પયકે દૂર ઉક્તાદગાન,
 અશકે મા બર ખાકે પાકે ઉન રસાન.

સર મોહમ્મદ ઇકબાલ.

Cold moonbeam shed their misty light,
O'er a saddened world;
To sound of deepest funeral dirge,
Islam's banner is unfurled.

With slow and measured step, 'tis borne
A loft amid the throng;
The emblem of a mighty hand,
E'er raised to right a wrong.

In by gone days its silken folds,
Waved proudly in Iran;
From Continent to Continent,
The Arab symbol ran.

Its path was marked by victory,
The triumph of the right;
Till darkest Africa's heathen hands,
Were bathed in purest light.

That day of happiness is gone,
No more in ecstasy borne;
The banner heads a sobbing throng,
Whose duty is to mourn.

The loss of him beloved by all,
A hero without stain;
Whose noble sacrifice has made,
The world ring with his name.

With open hands he gave his all,
His little children dear;
Brothers, friends, helpless women too,
Clinging to him in fear.

Unflinchingly, nor moaned nor wept,
Secure in his just cause;
He nobly fought and nobly died,
To save Islam's great laws.

All the memory of his Martyrdom,
Anew the passions rise;
A bitter, sobbing, wailing cry,
Goes up unto the skies,

With each new year the latent grief,
Pent up, breaks out again;
And Heaven returns the impassioned cry,
Hussain, Hussain, Hussain.

Amina Ethel M. Pope.

પાણી !

ચૈત્ર મહિનામાં એક દિવસ સખ્ત ઉકળાટ થતો હતો. આવો તાપ પણ મેં ભાગ્યેજ અગાઉ અનુભવ્યો હોય, કોઈ પણ બહેર કારણ વિના માફ દિલ સજ્જારથીજ બહુ ગભરાયેલું હતું. મનપર એક વિચિત્ર તરાહની ઉદાસીનતા કબજો કરી રહી હતી; અને શું કઈ કે શું ન કઈ તેની જરા પણ સમજ ન રહી અને જરા પણ વિચાર કર્યા વિના હું ઘેરમાંથી બહાર નીકળી પડ્યો. અને ગામના પાદરનો રસ્તો લીધો. માથાપર સૂર્યનો સખ્ત તડકો, વ્યાકુળ મન, અને વિચારોના તરંગોમાં પાદર વટાવી દોઢેક ગાઉ આગળ વધ્યો હુઈશ અને મને તાપનું ભાન થયું ! પાણીની સખ્ત તરસ લાગી. તરસની વેદના પાણીની ગેરહાજરીના જ્ઞાને ભેત ભેતામાં તિવ્ર કરી નાખી—અસહ્ય થવા માંડ્યું. પાછો દોઢ ગાઉ હટી આવું તો પાદરની ચોકીદારીમાં પાણી મળે અથવા માછલેક આગળ વધુ તો એક વાવ મળે. આગળ વધવુંજ ઉચ્ચિત લાગ્યું અને વધ્યો ! થોડાજ કદમ ચાલ્યો હુઈશ અને પાણીની તૃષા વધી. આખા અંગમાં અગ્નિ વ્યાપ્યો. આંખોમાં તર્રમર આવવા માંડ્યા અને “ઓ પડ્યો” “ઓ પડ્યો” તેમ થવા લાગ્યું. ગેચાર મીનીટ નહીં ગઈ હોય અને “પાણી” “પાણી” પુકારતો પુકારતો હું પડ્યો. ધમધમતી ધરતી પર પડ્યો અને દુન્યા નજરથી દૂર થઈ ગઈ !

વિશાળ રેતાળ મેદાન! સખત તાપ! આશરે લેવાનું એક પણ સ્થાન નહિ! દુર નિર્મળ પાણીની વહી રહેલ નદી! તંબુઓની હાર—લશ્કરના હજારો માણસો!! પાણીથી માઇલેક છેટે ખીજે એક તંબુઓનો નાહનો જીથ. એમ બધું મને નજરે પડ્યું! સૌથી વધારે આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે તે તંબુઓના નાહના જીમખામાંથી, સુકાઈ ગયેલા ખજૂરના થડોમાંથી, વહેતા પાણીની સપાટી પરથી, રણની બળતી રેતીના એક એક કણમાંથી એકજ શબ્દ મારા કાનમાં અથડાતો હતો—“પાણી” “પાણી”

આ રણભૂમિ કઈ? લશ્કર કોનું? પેલા તંબુઓનો જીમખો કોનો? “પાણી” “પાણી” ના હૃદયભેદક ઉદ્ગારનો અર્થ શું? એમ વિચારતો વિચારતો હું પણ તે મેદાનમાં આંટા મારવા માંડ્યો અને મારા મોઢામાંથી પણ એજ શબ્દો નીકળવા માંડ્યા.

x   x   x   x   x

પેલા તંબુના જીમખા પાસે બાહાર એક વૃદ્ધ જેવો હાથમાં તલવાર લઈને ટટાર ઉભેલો તે કોણ? તેની પાસે એકાએક ઘોડા પરથી ઉતરી આવીને “પિતાજી પાણી?” એમ કહેનાર જવાન્યો કોણ?

જવાન્યાને ઉત્તરમાં “હીમત રાખી તુંજ લઈ આવ. તને મારા આશિરવાદ છે.” એ શું?

જવાન જય છે. શત્રુઓ—એ તો ચોક્કસ હતું કે પેલું ફળ, પેલું લશ્કર આ વૃદ્ધના શત્રુઓનુંજ હતું—માં ઘુસી અનેકને પોતાના શૌર્યથી વિધી આગળ ધસ્તો જવાન એકાએક ઘોડાપરથી પડી “પિતાજી છેલ્લી સલામ!” એવી રાડ નાખે છે તે શું? પાછો

“પાણી” “પાણી”નો શોર વધ્યો ! હું પણ “પાણી” “પાણી” પુકારતો તંબુઓ તરફ ધસ્યો.

વૃદ્ધ એક કોમળ બાળકને તેની માતાના હાથમાંથી લઈને શત્રુના દળ તરફ જાય છે. જરા વારમાં પાછો આવે છે. બાળક હાથમાંજ છે સુતુ છે કે જાગતું તેની ખબર નથી. કાંઈક લોહીના દાગ કળાય છે. મુંગે મોઢે આતુરતાથી વાટ જોતી માના હાથમાં બાળકની લાશ-મને તો લાશજ લાગી-સોંપે છે એ શું ?

વળી કાં શોર મચ્યો. હવે તો જાણે જમીન અને આસમાન બંનેમાંથી એકજ શબ્દ નિકળવા માંડ્યો. દુન્યાને આજે શું થયું હતું ? અથવા શું દુન્યાનો અંત આવી ગયો હતો ? કયામત જેને કહે છે તે શું આજ ?

મારી છાતી ફાટવા માંડી, શસ્ત્રથી આત્મહત્યા કરી નાખું એમ થવા માંડ્યું. એટલામાં બધું શાંત થઈ ગયું ! બધું મરણ તુલ્ય શાંત. પક્ષીઓ ગલરાઈને ન્હાસવા લાગ્યા. આકાશમાં લાલ રંગ પ્રકટ્યો. કેમ જાણે આકાશમાંથી લોહીનો વરસાદ પડ્યો હોય તેમ લાગ્યું ! “પાણી” “પાણી” ની રાડો શાંત થઈ ગઈ !

આ શું ? કોને તરસ લાગી હતી ? પેલો વૃદ્ધ કોણ ? પેલો જવાન કોણ ? પેલું બાળક કોનું ? લશકર કોનું ? કોને પુછવું ? કાંઈ જાન રહ્યું નહિ. ચાલતા ચાલતા એક નાદ મારા કાન સાથે અથડાણો, કોઈ પરીક્ષ બોલતું હોય તેમ લાગ્યું.

આ રણ કરબલાનું. તરસ હુસેનની-પાણી હુસેનના બાળકોને જોતું હતું. હુસેનને જોતું હતું. હુસેનનો જવાન કુમાર તે તે જવા-

ન્યો, બાળક તે હુસેનનું છ મહિનાનું બાળક. બધાની તરસ હોલ-
વાણી છે ! હવે એ માંહેલા કોઈ પાણી નહિ માંગે !

મારી છાતી ફાટવા માંડી ! દિગ્ભૂટ બની ગયો અને યા ખુદા !
કેહતો પટકાણો !

*

*

*

ગામ તરફ આવતા એક ગાડાવાળાએ મને ઉંચકી લીધો
હતો અને “પાણી” “પાણી”નો શબ્દ ઉચ્ચારતો હતો તેમાં માઈ
માથું પોતાના ખોળામાં રાખીને મારા મોઢામાં પાણી રેડતો હતો.

કુચ !

આ લશકરની કુચ નોહતી. જત્રાએ સંઘ નોહતો જતો. વિવાહની જન નોહતી. વેપારીની વણજાર નોહતી. પણ આ સંઘમાં નાહના મોટા ઘરના બધાં શામેલ હતાં. સ્ત્રીઓ તથા બાળકો પણ હતાં. થોડા મિત્રો પણ હતા. પોણાકસો માણસનો આ સંઘ હતો. બહુજ મહત્વના કામ માટે આ કાફલો પોતાના વતનથી રવાના થતો હતો.

“ખુદા તમારી સફર મુબારક કરો” “ખુદા તમને ખેરો આફ-યતથી પાછા વતન પહોંચતા કરો” એવી દુઆઓ આ કાફલાવાળાઓને પણ દેવામાં આવી હશે.

કોઈ કોઈ દુઆ એવે યોગ્યે દેવામાં આવે છે કે ખુદા સુધી તે પહોંચતી નથી.

વતનમાં ધુમ થઇ રહી છે. બધા સામાન લાદવામાં રોકાય છે. વળાવવાવાળા ખુદા હાફેઝ કરીને વિદાય થાય છે. અને જવાવાળાઓ સવાર થાય છે.

આ કાફલો ઉંટ પર બેસી રવાના થનાર હતો. નાયકે બધા પુરૂષોને સવાર કરાવ્યા. નાયકનો ભાઈ આજે બહુજ મશગુલ દેખાય છે. ભાભીઓને ભાઈને બાળકોને બધાયને ઉંટ પર ચડાવ્યાં.

અને પછી બહેનનો વારો આવ્યો.

ભત્રીજો તથા આ જવાન ભાઈ મોહલામાંથી બધા પુરૂષોને હટાવી રહ્યા છે. આ બાનુ જેવી તેવી નોહતી. એક શાહજાદી હતી.

શાહજાદીની સવારી નીકળી. બંને બાનુએ કાકા ભત્રીજા ઉભા

રહ્યા. શાહુબદીએ પોતાના બાપીકા ઘર પર છેલ્લી નજર નાખી. વતન મુકતી વેળા આંખમાં પાણી આવે તે તો કુદરતનો કાયદો છે. શાહુબદીની આંખમાં કદાચ બે ટીપાં પાણી વધારે હોય તો બનવાભેગ છે.

એક પ્રિય ભત્રીજા બહુજ કલપાંત કરતી હતી. બાપડી માંદી હતી તેને ભેગી લઈ જવા જેવી સ્થિતિ તેની નોહતી. બાપાએ સધ્યારો આપ્યો હતો. કાકાએ સધ્યારો આપ્યો હતો. ભાઈએ હીમત આપી હતી કે કામ પતી ગયે અમે જલદી પાછા વળશું અથવા તને બોલાવી લેશું. પુછને ગલ્લે વળગીને બાળાએ કદાચ વિશેષ રૂદ્ધન કર્યું હશે તેથી ઉંટ પર સવાર થતી વેળા પુછની આંખોમાં પાણી વધારે ભરાણું હશે.

કાકા અને ભત્રીજાએ બન્નેએ પોતાનો ટેકો આપીને શાહુબદીને સવાર કરાવી. પછી વડીલ પાસે આવ્યા અને વડીલને સવાર કરાવ્યા. ત્યાર બાદ ભત્રીજો અને છેલ્લે જવાન ભાઈ. બહુજ શાનથી કાફલો ચાલ્યો.

ખુદા બાણે કેવા શુકન કરીને ચાલ્યો હતો આ કાફલો કે પાછા વળતી વેળા.....

એલચી.

સર ટોમસ રો દિલ્લીમાં મોગલ શહેનશાહની દરબારમાં ઇ-
ંગ્લાંડની રાણી ઇલિઝાબેથના એલચી-સફીર-તરીકે આવ્યો હતો, એ
પ્રસંગનું અચ્છું ચિત્ર એક અંગ્રેજ ચિત્રકારે દોર્યું છે; કલકત્તાના
વિક્ટોરિયા મેમોરયલ હોલમાં એ ઘણાઓના જોવામાં પણ આવ્યું
હશે. ટોમસ રો એક એલચીને છાજતા ઠાઠમાઠથી આવેલો આ
ચિત્રમાં આપણી નજરે પડે છે, અને તેને એક એલચીને છાજતું
માન પણ શહેનશાહના દરબારમાં મળે છે એ પણ દેખાડવામાં
આવ્યું છે. મોગલ શહેનશાહે તેની સાથે કેવો સલુક કર્યો-કેવું
વર્તન રાખ્યું-એ ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ સારી રીતે જાણે છે.
એલચીઓને આ પ્રમાણેનું-બઢકે એથી પણ વધુ-માન મળતું એ
પણ ઇતિહાસના અભ્યાસીઓથી અબજયું નહીં હોય.

આ તો જુના જમાનાની વાત છે, પણ અત્યારેય એજ એટ્રિકેટ-
એજ રાજ્યનીતિ ચાલુ છે. એક બાદશાહ તરફથી ખીબ બાદશાહ તરફ
સંદેશો લઈ જનાર, કઈ ભાંજગડની પતાવટની શરતો લઈ જનાર એટલે
એક રાજ તરફથી ખીબ રાજને સલામ-સંદેશ-પહોંચાડનાર
એજન્ટ. બે રાજઓ વચ્ચે શત્રુતા હોય તો પણ એલચીઓ પર-
સ્પર રાજ્યમાં આવતા જતા. મુઘના મેદાનમાં પણ એલચીઓ સામ-
સામી બાબુએ જતા આવતા અને અત્યારે પણ આવે જાય છે.
આમ આવનાર એલચીને શત્રુની હઠમાં સંપુર્ણ અમાન આપવામાં
આવે છે. પોતાનું કામ પૂરું કરી રહ્યા બાદ, પોતે લાવેલો સંદેશો
પહોંચાડી દેવા બાદ, આવા એલચીને પુરી ખબરદારી સાથે સરહદ
મુખી પાછો મોકલવામાં આવે છે.

ઈતિહાસમાં એલચીના આવવા જવાના અનેક પ્રસંગોના વર્ણનો—દાસ્તાનો—છે, પણ એમાં એક ઐતિહાસિક એલચીનું પ્રકરણ બહુ યાદગાર છે અને યાદગાર રહેશે.

શત્રુના પ્રદેશમાં પણ તેઓમાં વિશ્વાસ રાખનારી પ્રજાના આમંત્રણને માન આપીને, પ્રથમ તો બાદશાહનો પોતાનો ઇશદો હતો કે પંડે જાય, પણ સમય ખરાબ હતો. કોનો વિશ્વાસ કરવો એનો કંઈ નિર્ણય થઈ શકે એમ નહોતું. આ અને એવા ખીજ સંજોગોને ધ્યાનમાં લઈને પ્રથમ એલચીને મોકલીનેજ ખાત્રી કરી લેવી અને સ્થિતિનું અવલોકન કરવું એમ નક્કા થયું.

એલચી પણ રાજવંશી હતો—છતાં બહુજ સાદો. સાદાઈથીજ એક સાધારણ પ્રવાસી તરીકે જવાનું તેને ગમ્યું. સાથે કોઈપણ નોકરને આવવાની આજ્ઞા આપી નહીં. નાનપણથીજ પોતાની છાતી સાથે ચાંપી રાખેલા બે બાળકોએ બહુ જિદ કરી. તેઓ બાપ વિના જરા વાર પણ રહી શકે એમ નહોતાં, એટલે બાળકોને સાથે લીધાં. આખર મેહુમાન થઈને તો જવું હતું ને ? શું વાંધો આવે એમ હતો ? ભાવિષ્યનું જ્ઞાન ખુદાએ પોતાની પાસે રાખ્યું છે એમાં પણ તેની દયા છે

માલિકની કદમખોસી કરીને, માલિકના આશિર્વાદ લઈને એલચીનો પ્રવાસ શરૂ થયો—એલચી રવાના થયો.

કોમળ બાળકોએ પ્રથમ તો કદિ ઘરની બહાર પગ નહોતો કાઢ્યો. કોઈ અપ્રિય વસ્તુ—અણુગમતા દેખાવ જોયા નહોતા. તેઓની નજરે શિક્ષરનો દેખાવ આવે તો ગભરાય તો ખરાને ? લોહીવું ટીપું કદિ નજરે ન જોયેલ તે લોહીની ધાર ભુએ તો કાળજી રૂંપે તો ખરૂં ને ?

મુસાફરી હજી તો થોડીજ થઈ હતી. જમણી દિશાથી એક હરણુ દોડતું આવ્યું અને તેની પાછળ શિકારી. શિકારીના હાથમાં હરણુ સપડાયું-શિકારીએ તેનો વધ કર્યો. લોહીની ધાર છુટી. બાળકો ડર્યાં. લોહીનો આ પહેલો પરિચય ! એલચીનો સાથી ગભરાયો-રખે આ ક્યાંક અપશુકન ન ગણાય. એમાં શુકન કે અપશુકન કંઈએ નહોતું. પારધીનો ધંધોજ શિકાર કરવાનો છે. તેણે હરણુનો શિકાર કર્યો અને શરા' પ્રમાણે એને હલાલ કર્યું. એમાં ગભરાવા જેવું કંઈ હતુંજ નહીં. એલચીએ બધાને સધારે આપ્યો અને પ્રવાસ આગળ વધ્યો.

સત્રિના અંધકારમાં રસ્તો ભુલાયો. પ્રવાસીઓ આડવાટે નીકળી પડ્યા. અને ધકકા ખાઈ ખાઈને પાછા એજ સ્થળે આવી લાગ્યા. મન મુંઝાણું. ખુદા ખચર કરે ! આવા વિઘ્નો કાં નડે છે ? બાદશાહને ખબર કાં ન દેવી ? નહીં તો કદાચ ઠબકો રહી જાય.

‘મહાત્મા, હકીકત બધી આમ બની છે. અપશુકન તો નજ ગણાયને ?’ એમ પુછાવ્યું હશે.

મહાત્મા-બાદશાહ-નો જવાબ પણ એવોજ મળ્યો હશે કે આપણા ખાનદાનમાં શુકન અપશુકન જેવી વસ્તુ કોઈ છેજ નહીં. આપણે ખુદાના બંદાઓ છીએ. ખુદાપરસ્ત છીએ. ખુદાએ નિર્મિત બધું થાય છે. આપણે તો આપણી ફરજ બજાવવા જતા આસપાસના સંબોગોનો વિચાર કરવો અથવા વહેમને ફાખલ થવા દેવો એ તો કાયરપણું ગણાય. એવાં કશાં પણ ચિન્હો દેખાડીએ તો આપણે તે આપણે શાના ? માટે પ્રિય એલચી, તારા પ્રવાસમાં આગળ વધ અને તારે ફાળે આવેલું કામ પૂરું કર. તારો નિગેહબાન તેજ ફાળુ ઘાતા છે જેણે મોઢાલેલો સંદેશો અત્યારે મારે સ્વાધિન છે.

પ્રવાસીઓ વળી આગળ વધ્યા. અને ટુંક મુદતમાં પહોંચવા ધારેલ જગાએ પહોંચ્યા. પહેલાં સત્કાર તો પ્રબલવર્ગ તરફથી થયો. સારો સત્કાર થયો.

પણ રાજ્ય તરફથી એલચીનો સત્કાર કેવો થયો ? રાજ્યે એલચી સાથે કેવું વર્તન કર્યું ?

મુસલમાનોના ખુદસાખ્તા બાદશાહે મુસ્લિમ ઇબ્ને અકીલનો કેવો સત્કાર કર્યો તે જાણવું હોય તો કુશની તવારીખના પાનાઓ ઉઘાડાવીને જુઓ ? સત્કાર હા ! ઘણો સારો સત્કાર કર્યો—હુસયન જેવા મહાત્મા પવિત્ર ઇમામ તરફથી આવેલ આ એલચીના—આ સફી-રના દર્શનનો લાલ યઝીદના સુબાએ પ્રબલવર્ગને દીધો.

દર્શન તો મોઢાનાજ હોયને ? મોઢું જોયું એટલે દર્શન સિદ્ધી થઈજ ગઈને ? કોઈ તે લાલ લેવા વગર રહી ન જાય, કોઈ વખતે પહોંચી ન શકે એટલે એક ઉંચા સ્થાનમાં શરીરથી અલાહેદું કરી નાખેલું મુસ્લિમનું માથું પબ્લીક દરવાજાની ઉપર લટકાવી દીધું.

આ દર્શનનો લાલ હુસયનને પણ મળ્યો હતો. એટલે કે હુસયનના મસ્તકે પણ મુસ્લિમના મસ્તકને જોયું હતું !

એ બાળકો લેગા આવ્યાં હતાં તેમનું શું થયું ? તેમને તેમના વતન તરફ પાછા મોકલવામાં આવ્યા કે ? તેઓનો સત્કાર કોણે કર્યો ? કેવો કર્યો ?

ફરવો એજ કુશના ઇતિહાસના પાના !

ચહાદી મંચ યશાચ.

આ પવિત્ર વાક્યનું રહસ્ય અમે કયારે સમજશું, હાતા ? ખુદા ! જેને તું ચાહે છે તેને હિદાયત આપે છે. ને તેનેજ મુકિતનું શિક્ષણ દે છે. જેણે તને ઓળખ્યો, જેણે તને ઓળખનારને ઓળખ્યો, જેણે બધું તારૂં જ ગણ્યું—જન, માલ, દુન્યા એ બધી તારી માલિકીનીજ વસ્તુઓ છે એવું જે સમજ્યો, તેનેજ આ મુકિત-દાન મળે છે. અમને આ પાઠ શિખવવા માટે તો તેં દાખલો ન્હોતો બતાવ્યોને ? હયામય ! અમારામાં એવી શક્તિ કયાંથી ?

એક તરફ આરામનું જીવન—માન અકરામ, દુન્યાની દોલત, સૈન્યનું અધિપતિપણું, સોંપાયલું કામ પૂરું થયે ઉન્નતિ—દુન્યાવી ઉન્નતિ—ની ચોક્કસ ખાતરી, અને બીજી બાજુએ.....

આ બધું પડતું કેમ મુકાય ? નહીં. અંતરમાં મોટું મુદ્દ શરૂ થયું. નફસે અમ્મારા અને નફસે મુતમઈન્નાની લડાઈ શરૂ થઈ. પણ અંતે હયામયની હયા કામ આવી. નફસે મુતમઈન્ના ફાવ્યો ! દુન્યાનો પરાજય થયો.

પરમાત્માના પરમ ભક્તની ભક્તિના પ્રતાપે આમ થયું હશે ? તેના અપુર્વ સત્યાગ્રહ—સત્યને માટે તેણે તૈયાર કરેલ અપુર્વ લોગ—ના હર્શનથી તે કદાચ આજિઝ થઈ ગયો હશે. પામર પ્રાણી-ઓનાં પાપના ભાર ઉચકી લઈતેઓની મુકિતનું બીડું તેણે ઉપાડ્યું છે, એવું ભાન કદાચ નફસે અમ્મારાને થયું હશે ! નહીં તો આમ બને નહીં. અથવા તો વાર્તાલાપના આરંભ પહેલાં પ્રથમ મુકિત-સજને ભક્તિમાં ગુંથાયલો જોયો એથી શું ? અથવા તો તસ્સ્થાની

તરસ ભકતરાજે હોલવાવી—આથી શું ? ગમે તેમ હો, પણ વિન્યની આશા રાખવાવાળો પરાજિત થયો. તલવાર હુલાલે કરી દીધી. શું હારી જવાથી ? લડતાં લડતાં પકડાઈ જવાથી ? ના—ના—હાર્યો તો ખરો, પણ બળથી નહીં : બળ્યો તો ખરો પણ આગથી નહીં. હાર્યો તે અદ્ભુત ઇશ્વરભક્તિનાં દર્શનથી. બળ્યો તે પવિત્રતાના તેજથી. શરણ કરવા આવેલો શરણે ગયો શરણ માગી !

“હે મહાત્મા ! મને મુક્તિ મળે ખરી ? માફ જીવન પાપ-મય. સત્યનો ત્યાગ કરી અસત્ય તરફ હું ઢળ્યો હતો. અમૃત મુકી મૃગજળ પર લોભાણું હતો અને લોભની પરિસીમા એ કે આજે તમ જેવા પવિત્ર આત્માને હું કેદ કરવા આવ્યો ! આવા ઘોર પાપને ખુદા માફ કરી શકે ?” મુક્તિનો યાચક ઉચ્ચર્યો.

શું કામ નહીં ? તેણે પોતેજ પોતાનાં પવિત્ર વાક્યોમાં કહ્યું છે કે સાચો પસ્તાવો કરનાર માટે તેની દયા વાટ જોઈને ઉભીજ છે. ભુતકાળનું જીવન ભુલ્લી જઈ સત્ય તરફ વળનારને તેની દયા આશ્રય આપવાનીજ. તે જેને આજે તેને મુક્તિપંથે દોરવેજ.

“હે દયામય ! હું ભૂલ્યો. ક્યાં આ મહાત્મા અને ક્યાં હું પામર—પાપી ? ખરેખર એમનો ઘાત કરવામાં મારી શામિલગીરી ? પ્રભુ ! હું નહોતો—એ તો મારો દુરાત્મા હતો. મારો નફસે અમ્મારા હતો. દયામય, માફ કર. મને આશરો આપ. દાતા ! તારા શરણે આવ્યો છું ; ઉગારી લે. મુક્તિમાગ સુઝાડ !”

એવા ઉદ્દગારો હારેલા પણ ક્ષતેહને નજરે નિહાળનારના મોઢા-માંથી નીકળ્યા.

મુક્તિ માટે કીમત પણ આપવી પડે ! અમુલ્ય રત્નો મફત મળતાં નથી. જીવું નંગ તેની કીમત પણ ઉચીજ. એક શબ્દમાં—

છેલ્લી ઘડીએ—મુકિત પ્રાપ્ત કરવી હોય તો કીમત પણ તેવીજ દેવી પડશે !

અંતરાત્માએ તે સુઝાડ્યું.

મારવામાં વીરતા નથી. મરવામાં છે. આ રહસ્ય સમજવા કેડે મુકિતનો યાચક સત્યના પ્રકાશ અર્થે સત્ય પર કુરબાન થઇ જનારાના હળમાં પહેલો નંબર મેળવનાર પ્રથમ તો દુન્યાનેજ સ્વસ્વ સમજનાર પોતાના સરદાર કને આવ્યો.

“અંધ સરદાર ! આપણે ભુલમાં છીએ. કોને ઘેરીને આપણે ખેડા છીએ ? અરે ! અરે ! કોની હુત્યા માટે આપણે અત્યારે હજારો—લાખોનું સૈન્ય લઇને ઉભા છીએ ! અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં પરમાત્માની જ્યોતિનો પ્રકાશ પાડનાર, આપણને પશુમાંથી ઇન્સાન બનાવનાર, ખુદાનો રસ્તો બતાવનારના ખેટાને ? ધિક ! ધિક ! વીરતા શું આનુંજ નામ ? સરદાર ! ઇતિહાસમાં આપણું નામ તિરસ્કારથી લખાયે. અરે, પ્રશ્નને શું જવાબ દેશું ? માન ઇનામ-દોલત ત્રણ દિવસ ભોગવી જ્યારે આપણે એ બધું તજશું—એમ આપણી પુર્વે થઈ ગયેલાઓ તજી ગયા છે એમ તજશું, ત્યારે એ માલ, આજે કમાયેલી આપણી દોલત આપણને નકનો રસ્તો બતાવશે, એમ બજાવા છતાં પણ આપણે અંધ રહેશું ? શું આપણી આંખોના પડકા નહીં ખુલે ? આપણાં હૃદયો શું બાંધ્યાંજ રહેશે ? સરદાર ! આંખો ખોલો, આ તક પાછી નહીં મળે !”

પરવરદેગાર ! તેં જેને હૈયાપ્રુટા કરી દીધા છે, જેની આંખો અને કાનો બંધ છે, તેને ક્યાંથી સમજણ પડે, તે ક્યાંથી જુએ, તે કેમ સાંભળે ? તારી લીલા તુંજ બાણે છે !

મુક્તિમાર્ગનો પ્રવાસી મોક્ષનો આકાંક્ષી ઉન્નતની પેઠે મુક્તિમાર્ગના ગુરૂને ચરણે પડ્યો.

“મહાત્મા ! તમારા ચરણમાં સેવકની સેવા સ્વીકારો મહાત્મા ! દિક્ષા દયો, કયો મંત્ર સ્વર્ગનો દરવાજો ઉઘાડશે તે બતાવો. બલિદાન ? આત્મભોગ ? ભલે, સેવક તત્પર છે.”

જા ! વીરલા, જા ! મહાત્મા તને આશિર્વાદ દે છે. ચરણની રજ લઇને, હે થોદા ! સીધાવ ! તારી મુક્તિ તને મળી. આ કરૂણ નાટકનો સુત્રધાર તું થા. જો, જો ! પેલી સ્વર્ગની અપ્સરાઓ તારી વાટ જોતી બેઠી છે. તુજ જેવા વીરલાઓને મળવા આકુળ વ્યાકુળ થઈ રહી છે. જો, જો ! મહાત્માઓ, અમર આત્માઓ અમરકુંડ પર તને અમૃતજળનો શીતળ ખ્યાલો પીવરાવવા આતુરતાથી વાટ જુએ છે. શહાદતનો-આત્મભોગનો ખ્યાલો હોંશથી પીળ, તો અમૃતજળનો ખ્યાલો તૈયારજ છે. ક્ષણવારમાં મુક્તિ જોઈતી હોય, તો તેની કીંમત દે !

જા ! પ્રિય વીર હુરે, જા ! હુસયન તને આશિર્વાદ દે છે. આજે તારો વિજય છે. થોડીજવાર ! અને હુસયન પણ તારો સાથ પુરાવશે. તમે બધા અમૃતકુંડ પાસે ભેગા થશો ! વીર હુર ! તારો આત્મભોગ પણ ઈતિહાસમાં અમર રહેશે. વીરતા મરવામાં છે, મારવામાં નહીં. તને હિદાયત મળી. ચહ્દી મંયૂ યશાઅ—દાતાએ ચાહ્યું અને તને હિદાયત મળી. તેની દયની સીમા નથી.

જા ! પ્રિય બહાદુર ! સલામ—છેલ્લી સલામ.

હાય દોસ્ત !

“હાય” એ કોઇ શબ્દ નથી. હૃદયની ઉંડામાં ઉંડી લાગણીને પ્રગટ કરવા માટે એથી વધુ અસરકારક ઉચ્ચાર ખીજો તમને નહિ જડે. “હાય” ને શબ્દ કહેવો હોય તો ભલે કહો પણ તે ભાષાનો શબ્દ તો નથીજ. ડિક્શનેરી-લુગત-નો આ શબ્દ અંગ નથીજ થઈ શકતો. “હાય” તો એક નાદ છે જેમાં બધા શોકનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુ આપણે જ્યારે ખોઈએ છીએ ત્યારે મોઢામાંથી “હાય” નીકળે છે. પ્રિય સગાં કે પ્રિય સંબંધીનો જ્યારે ઘાત થાય છે ત્યારે પણ આપણા મોઢામાંથી “હાય” નીકળે છે. હૃદયની લાગણીનો આ નાદ, દિલના પડદે પડદાને ચીરી નાખતો આ રણકારો મોઢાં વાટે બહાર નીકળે છે અને આખા વિશ્વને ઘેરી લે છે. આનો પડદો આખા વિશ્વમંડળમાં પડે છે અને એનો ગમગીન અણુઅણુટ છેક પરમાત્માના હરબારમાં પુગે છે.

મિત્રનો નાશ થાય છે ત્યારે પણ આ રણકારો નીકળે છે. “હાય દોસ્ત!”ની સદા ખુલ્લું થાય છે. મિત્ર કોણે નથી ખોયો? બધાએ ખોયો હશે. પણ “હાય દોસ્ત”ની સદા ખુલ્લું કરવાવાળા મિત્રો પણ થોડા! એમ તો બધા મિત્રે મિત્રજ. બધા દોસ્ત તે દોસ્ત. પણ દોસ્ત અને દોસ્તીનું રહસ્ય પુરી તરાહથી બાણવાવાળા પણ કોઈકજ. ખાલ્યાવરચ્છાથી આરંભીને દોસ્તના સુખે સુખી, દોસ્તના દુઃખે દુઃખી અને ભેગા રમતા રમતા જીવન આરંભી જીવન

સંધ્યાકાળે લેગાજ મરીએ તો દોસ્તની દોસ્તી ખરી. દોસ્તી કરવી બહુ સહેલ પણ નિભાવવીજ મુશ્કેલ.

એવી દોસ્તી અને એવો નિભાવ ક્યાં ગોતવા જવો? ઇતિહાસના પાનામાંજ આવા દાખલા તો માંડ ગોત્યા મળે.

બે બાળકોના અંતરે બાલ્યાવસ્થામાંથીજ નિર્મળ પ્રેમથી જોડાય છે. પેહલાને બીજા વગર જરા પણ ચાલતું નથી તો બીજો પેહલા વગર ગાંડો બની જાય છે. બહાર જવું આવવું; નાત જમાતમાં કોઈ કારણે જવું, સમાજમાં લેગા ને લેગાજ. આ સ્નેહ બાલ્યકાળમાંજ બંધાયો.

પરવરદેગારની લીલા અદ્ભુત છે. લાંબા કાળ કેડે બનનાર ઘટનાનો ઘાટ લાંબા કાળ પુર્વે ઘડાઈ જાય છે.

વડીલ જોડે કોઈ ઠેકાણે આમંત્રણમાં આપણે બાલ્યકાળમાં જતા હોઈએ ત્યારે તે સ્થળે આપણો બાળમિત્ર પણ ત્યાંજ મળશે એ ખ્યાલ કેવો આનંદદાયક હોય છે. મિત્રના ઘરમાંજ આપણે વડીલ જોડે જતા હોઈએ ત્યારે તો અવાધજ થઈ જાય છે. રોજ કાં નથી ત્યાં વડીલ લઈ જતા? રંગના તો ટીપાંજ હોય કુંડા હોય નહિ!

વડીલે વડીલ મળ્યા. એક પુજ્ય બીજો પુજક. મારે હૈડે હર્ષ ન માય-મારે ઘેર નાથ પધાર્યા! એવા આલાપ સ્હવારથી કરનાર ભાવિક સેવકના આનંદનું શું પુછવું? આ આનંદના ઉદગારોમાં કાંઈ ખલલ પડ્યો હતો. હે ખુદા! આજેજ કાં? સેવકનું મ્હોડું કાંઈક ઉદાસીન જણાતું હતું. પધરામણીના ગાન બેસુરા કાં વાગે છે? શું પધરામણી અપ્રિય હતી? ના. ના. પ્રાણથી અધિક પ્રિય જનની પધરામણી કોને અપ્રિય હોય? ત્યારે?

પુન્યની સાથે બાળક પણ છે. પોતાના બાળમિત્ર માટે અહીં તહીં નજર ફેરવે છે. હશે. માંહી કાંઈ કામમાં હશે. કદાચ મહાત્માની પધરામણીને અંગે આજે કાંઈક વિશેષ વસ્ત્રાલંકાર સજવામાં રોકાણું હશે. છેવટ જમથું તો ભેગાને ?

બાવું પિરશાણું. પણ મિત્ર કયાં ? ગદગદિત કંઠે વડીલને પુછે છે. “મારો મિત્ર કયાં ?”

મહાત્માને બાણે હમણાજ ભાન થયું હોય તેમ તેમણે પણ એ પ્રશ્ન કર્યો. “મારા પ્રિયનો પ્રિય કયાં ?”

મિત્રનો પિતા હવે ન દાખી શક્યો. આંખ્યોમાંથી અશ્રુધાર છુટી. મ્હોંમાંથી એકે શબ્દ નીકળ્યો નહી. આ કાંઈક અમંગળ સુચવતું હતું. હતું પણ તેમજ !

એ પણ પરમાત્માની લીલા હતી. કોઈ દિવસ નહિ અને આજેજ બાળક કોઠા પરથી રમતા રમતા પછડાણો. પોતાના પ્રિય મિત્રની આવવાની ખુશીમાં ભાન રહ્યું નહિ અને પછડાણો, હાથ પગ ભાંગેજ છુટકો થયો હોત તો પણ કાંઈ નોહતું. કિસ્તારે રચેતું સુત્ર પુરું થાય તે માટે ? દાતાની લીલા દુન્યા જેમે તે માટે ? એનો ભેદ કોણ બાણે ?

“હે મહાત્મા !” રડવું ખોળી સેવક બોલ્યો, “આપની પધરામણી ટાંકણે આપની સેવામાં ત્રુટી ન થાય તેટલા માટે બાળકની લાશને સાદવીમાં લપેટીને રાખી મુકેલ છે. આપના ચર્ચુની રજ લીધા કેડે, આપની સેવા કરી રહ્યા કેડે, ઠેકાણે પાડીશ. બાળક કોઠા પરથી પછડાઈને મુઓ. કોઈ દિવસ નહિ અને આજેજ. એ મહારા દુર્ભાગ્ય ! કબને આજનોજ પ્રસંગ અતુકુળ આવ્યો !”

“શું મારો મિત્ર મુઓ !” બાળકે હાય નાખી. “દોસ્ત ! મિત્ર મને મુકીને તું કયાં ગયો ? ત્હારી વગર હું નહિ જીવું.”

મહાત્મા શાંતિથી સાંભળી રહ્યા હતા. આ લીલા પ્રસંગનું તેમને શું અગાઉથી જ્ઞાન હતું ? કોણ જાણે ? મહાત્માના મોઢા પર જરામાં શાંત આનંદ તો જરામાં ગંભીર શોકની લાગણીઓ કળાતી હતી.

મહાપુરુષોને ઈશ્વર દયાથી સર્વ વસ્તુ વશ છે. મોતનો દુત તેને કાં આધીન ન હોય ? અથવા તો પરમાત્માએ અર્પણ કરેલ શક્તિ તેના પર પણ કાં કાબુ ન ધરાવતી હોય ?

ચટાઈમાં વિંટાળેલું બાળકનું શબ મહાત્માના ચર્ણો કને રજી થયું.

“સ્વશક્તિમાન ખુદાની દયાથી. ખુદાના હુકમથી જીવનો થા !” એ મંત્ર પ્રાચિન હતો. આ સિદ્ધને તો એથી પણ અધિક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત હતી. પ્રિય બાળકનો બાળમિત્ર કાં સજીવન ન થાય ? તેના ખુદાને તો બધું સરખુંજ છે. થા અને થઈ ગયું એટલીજ વાર !

લાશને સામે રાખી મંત્રનો ઉચ્ચાર થયો. બાળક ઉંડી ઉંઘ-માંથી ઉઠતો હોય, કોઈ મધુર સ્વપનું નિહાળીને બેઠાર થતો હોય તેમ હસ્તે મુખડે ઉભો થયો-સજીવન થયો ! મહાત્માના ચર્ણ પર શીશ નમાવીને મિત્રને બાઝી પડ્યો.

મહાત્માની આંખમાંથી પાણીની ધાર છુટી-તે હર્ષની હતી કે શોકની ? કોણ જાણે ! એમના આ વાક્યમાં કાંઈક મર્મ હશે ખરો ? “બેટા અત્યારે તારો વખત નોહતો. તારે તો મારા બાળકનો સાથ ઠંઠ મુઘી પુસ્વાનો છે.”

દોસ્તની દોસ્તી ઠેઠ સુધી નીલે તેજ દોસ્ત તેજ મિત્ર તેજ હુખીબ.

કાળ ગયો.

મહાત્મા અત્યારે નથી. બાળમિત્રો વૃદ્ધ થયા. અને પાછા મળ્યા ! ઠેઠ સુધી ચારી નિભાવવા ખાતર એક વખતનો બાળમિત્ર-અત્યારે વયોવૃદ્ધ હુખીબ કરબલા સુધી આવ્યો અને ચારની ચારીમાં પ્રાણ અર્પણ કર્યો. બુકાએલું શીશ છેદાઈ જાય એમજ મી-જાએ ચારમાં 'માવું' અને મિત્ર હુસેને હાય કાઢી. હાય દોસ્ત-હાય રફીક-હાય હુખીબ ! સિદ્ધ થએલા સેવક ! તારી જગા સફળ થઈ. બાળક હુસેને તને નાહનપણમાં આપેલ વચન હજી તને યાદ છે. દોસ્ત વગર નહિ જીવું. તે હુખીબ નહિજ જીવે. તારો મિત્ર તારી સાથેજ છે. તુરતજ પાછળ આવે છે.

રૂપાળો રાજકુમાર.

જવાની પણ જીંદગીનો એક અજબ તબક્કો છે. ગરીબ હો કે અમીર, ફકીર હો કે સાધારણ સ્થિતિનો, અરબમાં હો કે ઇરાનમાં, મિસરમાં હો કે હિંદુસ્તાનમાં. દુન્યાના કોઈ પણ ભાગમાં અને કોઈ પણ સમયમાં ઉગતી જવાની ધરાવનાર જવાન પોતા તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચશે અને ખેંચશે. આ કુદરતની કારીગરીની લીલા છે.

આવો જવાન જ્યારે કોઈ કુળમાં મહાન કારીગરે ઘડેલ પુતલામાં અતુલ્ય કાન્તિ, બેનઝીર ખુબસુરતી લઈને અવતરે છે ત્યારે તો અવધી થઈ જાય છે. બેનારા તેને બેઘડી હસરતની નજરથી જોઈ રહે છે. પરણાવવા લાયક ઉમર પ્રાપ્ત થતા માણસોને તરંગો કરવાનો પ્રસંગ આવે છે. આનો ખાપ આને ક્યાં પરણાવશે ? જેને પેટે જવાન, પરણાવવાપાત્ર કન્યા હોય તે આ જવાન પર નજર નાખે છે. તેનામાં શક્તિ હોય તો ત્યાં સુધી પહોંચવાની કોશિશો પણ કરશે પણ પોતાના દરજ્જા કરતાં સામાવાળો મોટો હોય તો આવી ઇચ્છા દિલમાં ઉત્પન્ન થઈને દિલમાંજ સમાઈ જાય છે. જવાનના કુટુંબ સાથે સમ અવસ્થા ભોગવવાળો કન્યાનો ખાપ તો એમજ નિશ્ચય કરી નાંખે છે કે કન્યા આ જવાનનેજ દેવી. આ વાર્તા છેવટ કન્યાને કાને રસિક હુવા લઈ જાય છે. અને કન્યા મનથી તો તે જવાનનેજ વરે છે.

આમ ઘણા બેડાંઓ બેડાય છે. ધારેલા આનંદની પુર્ણાહુતિ થાય છે.

ઘણું વખતે નિરાશામાં પરિણામ આવે છે. ઘણા વખતે કન્યાના બાપની મનોકામના મનમાં જ રહી જાય છે. તો ઘણા મોકા પર જવાન્યાના બાપની આશા તેના મનમાં જ સમાઈ જાય છે.

કિરતારે ઘડેલી ઘટનાઓજ માત્ર ઘડાય છે. કારણ અનેક ઉત્પન્ન થાય છે. સામાજિક, આર્થિક, આકસ્મિક અને કળ. કળ પણ આવા પ્રસંગોમાં વિચિત્ર ભાગ ભજવે છે. કાં તો ધારેલું પુરું થવા પામે તે પેહલા કન્યાનો શિકાર કળ કરે છે. અને કાં તો જવાન તેના હામનમાં ફસાઈ પડે છે. આવા આવા પ્રસંગો કયામતના પ્રસંગો થઈ પડે છે !

આવા પ્રસંગો અસાધારણ ખરા. ઇતિહાસમાં એક છુટો છવાયો હાખલો દીકામાં આવે ખરો. આવો એક કયામતનો પ્રસંગ ઇતિહાસમાંથી અત્રે અવલોકશું ?

જે જવાન્યાના પ્રસંગનું અવલોકન કરવા ધાર્યે છીએ તેના બાપ પણ એક ગેરમામુલી સંજોગો ધરાવનાર બાપ હતા.

હકદાર બાદશાહ પણ હક ખુંચવાઈ ગયેલો, ઉંચામાં ઉંચા કુળનો નખીરો અત્યારે તે કુળનો વડીલ, પુજ્ય, પવિત્ર આત્મા ! પોતાના ખુંચવાઈ ગયેલા હક માટે શાન્તિથી સખર ધરાવનાર આ પરમ ભક્ત બાદશાહ ડુન્યાની સલતનતને તુચ્છ સમજતા હતા અને ફકીરીમાં મોજ માનતા હતા.

આ ભક્તરાજ ફકીર બાદશાહને ઘરે એક પુત્ર અવતર્યો. કેવો પુત્ર ? સૌંદર્યનો પકડો તે દિવસે અકસ્માતિક અથવા ધરાધાપુર્વક ખુલ્લો જ રહી ગયો તેમ આ બાળકને અલૌકિક ખુબસુરતી મળી હતી. અથવા તો આમાં પણ કિરતારની કાંઈ લીલા હતી. બાળક ચોટો થતો ગયો તેમ તેમ તેની અપુર્વ અલૌકિક કાન્તીની વાર્તા

ગામથી પરગામ અને દેશથી પ્રદેશ ફેલાવા માંડી. માણસો નજીકથી અને દુરથી એને જોવા આવવા માંડ્યા. જોવાવાળાના મોઢા-માંથી સ્કેજે નીકળી જતું.

“તુરા દીદા વયુ સુદ રાશ નીદા.”

પ્રાચીન મિશરની અદ્ભુત કાન્તી ધરાવનાર યુસુફને આ જવાને ભુલાવ્યો. કુમારને જોવા આવવા માટે એક ખીજું કારણ પણ હતું. એક મહાત્મા-જેના તે બધાઓ સેવક હતા-તેની આ કુમાર યાદ દેવરાવતો હતો. રાજકુમારની મુર્તિ તે ગત મહાત્માની મુર્તિ ને આગેહુબ મળતી આવતી હતી. જેને તે પરમપુજ્યના દર્શનને લાલ નોહતો પ્રાપ્ત થયો તે આને જોઈને લાલ લેતા હતા.

આ કુંવરની માને જરૂર એમ લાગતું હશે કે મારો પુત્ર કયાં નજરાઈ ન જાય ! પુછને તો ભાઈના પુત્ર તરફ કાંઈ વિશેષ પક્ષપાત હોયજ. પોતાના પુત્રો કરતા ભાઈના સંતાનોને અધિક સ્નેહથી જોનારી પુછઓ પૃથ્વીમાં ઘણી થઈ છે અને ઘણી હશે પણ આ પુછનો સ્નેહ તો કાંઈક વિચિત્રજ.

જોવા આવવાવાળાઓને જેને કન્યા હશે તેને ખરેખર અભિલાષા થતી હશે કે મારી કન્યા આને આપું તો મારા અને મારી કન્યાના અહોભાગ્ય. પણ રાજકુમારને તો રાજકુમારીજ હોય.

એક રાજાએ આવી માંગણી કરી. ભકતરાજે આ માંગુ સ્વીકાર્યું.

લગ્નનું શુભ કાર્ય અવકાશે ઉકેલશું હમણા શી ઉતાવળ છે ? એવો કાંઈ જવાબ આવ્યો હોય ખરો. પિતાના મનમાં તો જે હોય તે જાણે પણ ભત્રીજાના લગ્નનો લાહવો લેવાની કુછની ઇચ્છા તો તીવ્ર હોવી જોઈએ. માનુ શું પુછવું ? માતાનો પ્રેમ તો દિવાનો હોયજ છે, પુત્રવધુ ઘરમાં આવે એને છાતી સરશી આંખી બે

આંસુ હર્ષના ખેરવવા તેવી સામાન્ય માતૃલાગણી આ માતાને પણ હશેજ. જ્ઞેન તો લાડકી હોયજ. ભાલીના દર્શન ખાતર જ્ઞેનો પણ કાંઈક કાંઈક રસિક કલ્પનાઓ ગોઠવતી હશેજ.

પછી આ કુમારના લગ્ન થયા કે ? રાજકુમારના લગ્ન પોતાના દેશમાંજ થવા જોઈએ. કન્યાનો ખાપ કન્યાને લઈને વરને સ્થાને આવે તેજ વાસ્તવિક કેહવાય.

ત્યારે શું કુમારના દેશમાં આ શુભલગ્ન થયા ?

ખુદાએ સરજેલા જોડાઓજ અહિં જોડાય છે. બાકીના ત્યાં. ત્યાં એટલે ક્યાં ?

કુમારના ખાપને આવે પ્રસંગેજ પ્રદેશ જવાનું થયું. એકલા ગયા હોત તો પાછળ રહેલા કુટુંબીઓ આ પ્રજા ઉકેલી લેત ખરા. પણ કામ એવું મહત્વનું હતું કે બધા ભોગાજ નીકળ્યા. તેમાં આપણો ખુબસુરત કુમાર પણ હતો.

એવું તે કયું મહત્વનું કામ હતું કે લગ્નનું શુભ કામ મુકીને બધા નીકળ્યા-વળી ભોગાજ પ્રદેશ જવા નીકળ્યા ?

કામ એ હતું કે માલેકની મરણનો અમલ કરવો હતો. તેણે સ્ત્રી રાખેલા મુત્રને અનબામ દેવાનું હતું. તેણે ધડેલા કમને પુરો કરવો હતો. આ કમ ધોળે દિવસે પુરો થયો.

x x x x x

વૃધાવસ્થામાં આંખને ટાઠક દેનાર ખાપની આશા જેની ઉન્મલ કાન્તી કવિઓને વસ્તુ સંકલના પુરી પાડતી હતી, જેને અત્યારે આજેજ વીશ વરસ થયા હોય તે અત્યારે પિતા મામે હાથ ભેડી ઉભો છે.

“પિતાજી મને આશા આપો !”

શેની આજ્ઞા ?

લકત મહાત્મા, કુંવરના બાપે જખરો સત્યાગ્રહ આરંભ્યો હતો. જેણે તેનું રાજ ખુંચવી લીધું હતું તેની સત્તાનો અસ્વીકાર કરવાથી તે મહાત્મા અને તેનું કુટુંબ હજારો લાખો માણસના કળથી રેતાળ રણમાં અત્યારે ઘેરાઈ ગયું હતું સવારથી તે કુટુંબમાંથી એક વીર જતો હતો અને પાછો આવતો નોહતો. મહાન સત્યાગ્રહને અગે મહાન ભોગ દેવા જોઈતા હતા બલિદાન પર બલિદાન ચડતા હતા, ખુદાનું નામ દુન્યામાં કાયમ રહે તે ખાતર આ એક મહાયજ્ઞ હતો. ભાઈ ભત્રીજા ભાણેજ મિત્રો કુરબાન થઈ ગયા હતા. અત્યારે ખરે ખપોરે લકતરાજ દ્રઢપણે ઉભા હતા. ઉંડા વિચારમાં તંબુ પાસે તલવારના ટેકાથી ઉભા હતા. શું પોતાના અતિ ખુબસુરત જવાન વયના પુત્રના લગ્નના વિચારમાં હતા ? કન્યાનો બાપ દેશ આવીને નિરાશ થઈ પાછો જશે તે વિચારમાં હતા ? કુંવર ઉભો છે તેને શું જવાબ દેવો તે વિચારમાં હતા ? બલિદાનોની પુર્ણાહુતિ કેવી થાશે તે વિચારમાં હતા ?

“પિતાજી મને આજ્ઞા દેયો !”

લકતરાજે ઉંચું જોઈને કુમારના મોઢા સામે જોયું. આંખમાં પાણી આવે તેમ થઈ રહ્યું હતું પણ રોવાનાં આંસુ ક્યારનાએ સુકાઈ ગયા હતા. પુત્રને શું જવાબ દીધો તેની નોંધ કરવાની શી જરૂર છે ? મહાત્માને શાન્તિ વશ હતી. શાન્તિથી આશિર્વાદ આપ્યા.

કુંવર ચાલ્યો !

બાપને ખાત્રીજ હતી કે ફરી બ્યારે એને જોઈશ ત્યારે માત્ર એનું ઠંડુ થએલું શબજ ! ગરીબ માતા ! તને અથવા તારી નંબુ-દને આશા ભલે હોય કે કશાંય તે પાછો આવે.

કયાં વાર લાગનાર હતી ? આ ચેહમાં ચડનારાઓનાં પરિણામ ઘણીજ ત્વરાથી આવતા હતા.

અયો ન ગયો તેટલામાં વૃદ્ધ પિતાને કાને આવાજ આવ્યો.
“પિતાજી સલામ-અલી અકબરની છેલ્લી સલામ.”

એકજ બરછીનો કારમી ઘા અને યુસુફની કાન્તીને લુલાવી દેનાર હુસેન ઇબને અલીનો જવાન શાહબદો અલી અકબર પડ્યો.

પિતાની કમર તો એ પેહલાજ તુટી ગઈ હતી. ઇતિહાસે આ-ટલું પણ નોંધ્યું છે. આ વખતે મઝલુમ ઇમામની આંખમાં અંધારા આવ્યા. આંખની રોશની ઓછી થઈ ગઈ.

x   x   x   x   x

આ રમશાનમાં જ્યાં માથા વગરના ધડોજ માત્ર પડ્યા છે ત્યાં “એ કયાં સુતો છે ?”

એમ કોણ પુછી રહ્યું છે ?

લેલા ! જો ! જો ! પેલો સુતેલો છે તેજ તારો અકબર !

આ મહિના પેહલા તારા તેની સાથે લગન થનાર હતા. આજે તારો અને તેનો હસ્ત મેળાપ થાય છે ! હે ખુદા ! આ તે શું તારી દયા ? ના-ના-આમાં પણ તારીજ મથલેહત !

રો-રો મુંઢરી તેં જે ગુમાવ્યું છે તે તને આ દુન્યામાં મળનાર નથી.

રાજકન્યા ! તારા લગ્ન તો મદીનામાં થનાર હતા. ત્યાંથી તે ઠેક કરમલાતું સંધાન તને કોણે બતાવ્યું ?

બાપુ ઘોડા કલાક વેહલા આવી હોત, કાલે આવી હોત તો કાસમ પેઠે અલી અકબરના લગ્ન પણ કદાચ તારી સાથે થઈ જાત. હવે તો અલી અકબર આ દુન્યામાં તને નહીં મળે. તું કુંવારી રહેજી !

ઓરમાન ભાઈ.

એક બાપના પણુ જુદી જુદી માના પેટે અવતરેલાઓ પર-
સ્પર ઓરમાન ભાઈ તરીકે ઓળખાય છે. લોહી બાપનું ગણાય છે
એટલે એક બાપના આવા બે દીકરાઓ વચ્ચે સ્નેહની ગાંઠ સગા
ભાઈઓ જેટલીજ મજબુત હોવી જોઈએ. પણ સમાજમાં એમ
જવલેજ દીઠામાં આવે છે. ઇનશાનની ફીતરત પણ કાંઈક એવીજ
રહે છે કે આવા બે ભાઈઓમાં કાંઈક અંતર જરૂર દીઠામાં આવશે.

મોટે ભાગે બે ઓરમાન ભાઈઓ માંહેલો મોટો ભાઈ નાહ-
નાને પોતાના દીકરા પેઠે ચાહે છે—અથવા તેવો ચાહુ ધરાવવાની
કોશિશ તો કરે છે. આને બદલે નાહના ભાઈના મનમાં સ્નેહ કરતાં
માનની લાગણી વિશેષ પ્રકારમાં આપણા દીઠામાં આવે છે. અપવા-
દો હશે. પણ અપવાદ તો નિયમને સિદ્ધ કરે છે. આવો અપવાદ
પણ આપણા અનુભવમાં લાગ્યેજ દીઠામાં આવ્યો હશે. ઓરમાન
નામજ બાણે સ્નેહની તુટી કેમ ન સુચવતું હોય !

આ અપવાદ આપણા જીવનમાં ન મળતો હોય તો તેને ઇ-
તિહાસના પાનામાં શોધીએ.

ત્યાં પણ એકાદ દાખલો માંડ નજરે ચડે છે.

માત્ર એકજ દાખલો !

મોટો ભાઈ નાહના ઓરમાન ભાઈને ભાઈનો સ્નેહ તો દેજ
છે, તે સાથે સગા દીકરા તરફ જે પ્રેમ હોય છે તે પ્રેમનો અનુ-
ભવ આ નાહનો ભાઈ પણ મેળવે છે. આના બદલામાં નાહનો ભાઈ
ફીદા ફીદા થઈ જાય છે. તેનો પ્રેમ એટલો તો ઉછળા મારે છે કે

ભાઈને બહલે હમેશા મુરખી કહીને સંબોધે છે. મોટા ભાઈની સેવામાંજ જીવનનું સાર્થક સમજનાર, જીંદગી તેનેજ અપંચ કરનાર નાહુનો ફીદાઈ ભાઈ ઇતિહાસમાં પણ એકજ મળે છે અને તે પણ તમે શોધશો તો.

આ નાહુનો ઔરમાન ભાઈ ખરેખર ખાસ કિસમત લખાવીને અવતર્યો હતો. એક પુન્ય મહાત્માનો ભાઈ તે સાથે તેજ મહા-પુરુષનો તેના પર સોળે સોળ આના પક્ષપાત.

બહેનનો પણ લાડકો આ નાહુનો ભાઈ. ભત્રીજા, ભત્રીજીઓને તો બહે એની વગર ચાલેજ નહી.

જવાનીની પુર બહારમાં દુન્યાના ઇતિહાસમાં વિખ્યાત થએલ શૌર્ય ધરાવનાર પિતાનું શૌર્ય કેમ બહે તેને એકલાનેજ વારસામાં મળ્યું હોય તેવું શૌર્ય ધરાવનાર, ભલભલા વીર નરોના અભિમ્મનને નીચું નેવાડનાર, જેના નામની હાંકથી શુરાઓનું શુરાતન પીગળી જાય એવોજ માલવાળો એવી કાન્તીવાળો વિરલો અબુલ ફઝલ ! મોટા ભાઈમાં તેં કયો ખાસ ગુણુ જોયો, કઈ કરામત, કયો જલવો તેં દીઠો કે મોટા ભાઈના નામનો ધ્વની તારા કાનમાં થતાજ તુ શેર જેવો નરમ બકરી થઈ જતો ? મોટા ભાઈમાં એવો કયો ચુમ્બક પદાર્થ તેં અનુભવ્યો જે તેના સમાગમમાં આવતાજ તું તેના તરફ આકર્ષાઈ જઈ આકા, આકા, પુકારતો તેના ચરણોમાં ઢળી પડે છે ? ઔરમાન ભાઈ ! આ રહસ્ય કાંઈ અમે સમજી શકશું ?

મોટા ભાઈથી સ્વતંત્ર રહીને-પોતાના બાહુ બળથી પોતાનાજ તપોબળથી અબુલ ફઝલ ઇતિહાસમાં નોંધાઈ રહે તેવું કરી બતાવી શકતો. પણ ઔરમાન ભાઈની વફાદારીનો બેનઝીર દાખલો ઇતિહાસમાં ખીન્ને કોણુ બેસાડતે ?

આવો તો ખરા. આજે વપ્રાદારીનું બબર ગરમ છે તે બે-
ધંબે, આજે અબુલ ફઝલ પોતાના વડીલ ભાઈ પર કેમ બન ની-
શારી કરે છે તેની નોંધ ઇતિહાસના પાનાઓમાંથી ઉકેલીયે.

આજે જરામાં ભાઈ-આકાની બનની હીક્ષાજતમાં મસ્ત, જ-
રામાં બાળકોમાં બહુજ વાહલા બનેલા કાકાના બાળકોની તરસની
અસહ્ય વેદનાનું નિવારણ કરવાની ચિંતામાં ડુબેલા, જરામાં પેગ-
ખરના પવિત્ર કુટુંબના ઓ વર્ગના રક્ષણ અર્થે એક ચિત્તે ચોકી
કરનાર ચોંકતો સિપાહી, જરામાં હુસૈની અલમને છેવટ સુધી કેમ
અખંડ રાખવું તેની ફીકર આજે અખ્યાસને પજવે છે. પોતાની
તરસનું ભાન માત્ર પણ નથી. માત્ર આકા આકા એજ મંત્રનો
ઉચ્ચાર !

પણ અખ્યાસનું અંતમ કુદરતે બીજી રીતે ગોઠવ્યું હતું.

ત્રીશ હબ્બરના લશ્કરને મારી એકજ તલવાર પુગી વળશે
એવી અલવી હીમત ધરાવનાર, અલીની એવી દીલેરીનો વારસ,
શત્રુના સૈન્ય સાથે મુકાબલો કરવાનો પ્રયત્ન સવારથી કરે છે પણ
તેને આજ્ઞા મળતી નથી. ભાઈ, આકા તેને કેમ રણમાં જવાની
રબ આપતા નોહતા તે તો તે મહાત્માજ ભણે. મૌલા ! એવો તો
ખ્યાલ નોહતો ને કે અખ્યાશ બચશે તો પાછળ આવે રસુલ-રસુલે
પાકના ઘરની અબળાઓ અને બાળકોને આશરો દેહશે ? અથવા
આપને પણ હીમત દેહશે ? આપની કેડ અત્યારે ટટાર હતી તે
શું અખ્યાસના વબુદના ભરોશામાં ? અખ્યાસનો અને શત્રુનો
કઠાય મુકાબલો થાત તો આ ભુમિમાં તેટલું રૂધીર ચુસવાની, તા-
કાત નહિ હોય ! અથવા તો જે ભુમિમાં પવિત્ર આત્માઓનું લોહી
રેડાવાનું હતું. ત્યાં માત્ર શત્રુઓના શબનોજ ડુંગર થાત તો કબ્રો

ઇલાહી પુરી ન થાત. ગમે તે હો, અખ્ખાસની લાંબી શમશીર તરસીજ રહી ગઇ.

કુદરતે રચેલો ક્રમ પુરો થવોજ જોઇએ ! આમાં બાળક સકી-નાએ મદદ કરી !

કાકા ! હવે તો માડું મોત આવે તો સાડું; હવે તરસની વેદના નથી ખમાતી.

પ્રિય ભત્રીજા-ભાઇની લાડકી નાહની દીકરીની આ કંઠેલા વાણીએ અખ્ખાસનો પ્રોગ્રામ પુરો કર્યો.

સિપેહસાહાર-હુસેન ઇખ્તેઅલીના સૈન્યનો અલમ ખરદાર-ક-માન્ડર ઇનચીફે-લીસ્તીનો વેશ ધારણ કર્યો.

“આકા ! લડવાની નહિ તો પાણી લઇ આવવાની તો રજા આપશેને ?”

હઝરત ઇમામ હુસેને રજા આપી !

અખ્ખાસના મોહક સામે જોઇને પછી આસમાન ભણી માથુ ફેરવી ઇન્નાલિલ્લાહનો ઉચ્ચાર કર્યો !

ખકરીના ટોળામાં-પછી તે ટોળું ત્રીશ હજારનું હોય કે ત્રણ લાખનું—એક વાઘનો પ્રવેશ કરે ત્યારે ન્હાસલાગ સિવાય શું થાય ?

અરબસ્તાનના ચોદાઓમાં પણ એવો કોઈ માઈનો પુત ન હતો જે હ. અખ્ખાસની સામે થાય અથવા તેના ઘોડાની આડો પડે. પોતાના સ્થાનેથી સીધો તે વિરનર નદી કીનારે પોહચ્યો મશકભરી ગળામાં ઓળવી. નિર્મળ ઠંડા પાણીનો સ્પર્શ થતાં પોતાની તરસનું ભાન થયું, પોતાને પણ આજે ત્રીજો દિવસ તો હતોજ ! પોતાની તરસનું ભાન થતાં ઘોડાની તરસનું ભાન થયું. ઘોડાને પાણીમાં

હુકાબ્યો. જનાવર તૃપ્ત થાય તો પણ ગનીમત. પણ આ શો ચમત્કાર ! મુંગુ જનાવર પાણી પાણીમાં મોઢું કેમ નથી બોળતું ? “ઘોડા ! તને શું ખબર હતી કે તારો સવાર તરસ્યો છે ? તું કેમ પાણી નથી પીતો ? મહાપુરૂષોના સંબંધમાં જે જે જડ અથવા ચેતન-વસ્તુ આવે છે” તે બધી રીતે ચમત્કારિક કામ કરી દેખાડે છે. ઘોડાએ પાણી ન પીધું-અને અબુલ ફઝલ પાણીની મશક ગળામાં બોળવી ખેમા તરફ રવાના થાય છે.

આશા અમર છે.

મહાત્માઓ પણ દીને ઇમાનથી આશાને વળગી રહે છે.

અબુલ ફઝલે પણ આશા બાંધી કે જરાક વારમાં હસ્તે મોઢું લાડકી લત્રીજી કને પાણી પોંહ્યાડીને આકાને ચર્ચુ શીશ નમાવી દર્શાવે.

પણ ત્યાં કુદરતની ઇચ્છા કેં ઐરજ હતી.

અખબાસના જલાલ સામે કોની કઝા બે રાખેલી હોય તે આવે ? વાઘના પાંજરામાં રાજપુશીથી કોણ ધસ્યો જાય. એક હાથમાં મશક અને બીજા હાથમાં ઘોડાની લગામ અને અલમનો વાવટો ઉડાવતો ઉડાવતો એ ગાઝી ખેમાં તસ્ક ધસ્યો જાય છે.

ઓ પોંહ્યો. ઓ પોંહ્યો થઈ રહ્યું છે. એવામાં એક હીચકારાએ-નામરદોના કામ એવાજ હોય છે-બાબુમાંથી આવી એક ઘા કર્યો અને હાથ છટક્યો.

જવાબ વાળવાનો આ મોકો નોહતો. કોઈ રીતે પાણીનેજ ખેમા ભેગું કરવું હતું.

બીજા હાથમાં મશક પકડી અને તે જવાન આગલ વધ્યો.

બીજા હાથ છટક્યો !

મશકે હવે દાંતનો આશરો લીધો, ઘોડો પોતાની વેગે ચાલ્યો.
જાય છે.

એકજ તીર-અને પાણી-મશકમાંનું પાણી વેહવા માંડ્યું.

જે પાણી માટે આટલી આપ્ત ઉપાડી જે પાણી માટે જે હાથ છટકાવ્યા તે તો વેહવા માંડ્યું ! હવે તંબુમાં શું હામ હતું ? હવે અખ્યાસનું મોઢું શકીનાને કેમ દેખાડવું.

પાણી તો વેહતુંજ રહ્યું !

મશકમાંથી પાણી વેહતું હતું કે અખ્યાસના કાળજમાંથી લોહી વેહતું હતું ! અરેરે ! આ કરતાં તો એકાદ ભાલું છાતીમાં લાગીને પ્રાણ ગયો હોત તો વધુ સાડું થાત ! આટલી નિરાશા આ શેર નરથી તે કેમ ખમાય ? પાણી વગર હવે આકાને શું મોઢું દેખાડીશ. હાથ વગર આકાની સેવા શી થશે.

આ વિચારોમાં દીલના ટુકડા થવા માંડ્યા. આંખે તમ્મર આવ્યા.

“આકા ! આકા ! મને માફ કરજો ગુલામની છેલ્લી સલામ કબુલ કરજો.” પૂકારતો; બની હાશમનો તેજસ્વી ચંદ્ર અસ્ત થયો !

મહાત્મા ! અખ્યાસની સલામ કબુલ છે, કેડે કેમ હાથ દીધા.

શ બે વ શલ.

આજે ઉંઘ કેવી ?

“વશલકી શબમેં ન આરામ ચોર ન ખવાખ આને કો હય.”

આજ તો વીવાહની રાત છે. આજ તો ઘર ગાજે છે. કેવી ધામધુમ થઈ રહી છે જીવો તો !

“ભાઈ ગજવામાં લીંબુ રાખ્યું છે ને ?” રખેને વરરાજ થએલો દીકરો નજરાઈ જાય ! મા તેને સુચના આપે છે. ગરીબ બિચારી વિધવા માતા. ધણી મરી ગયા કેડે પોતાના એકના એક પનોતા દીકરાને પરણાવવાનો મંગલ અવસર આજે પહેલી વખત આવ્યો છે.

દીકરાના વીવાહ એટલે માતાના આનંદનું શું પુછવું ? અને તે પણ વિધવા માતા. ના-ના આજના દિવસ માટે તે સધવા થઈ ગઈ છે. ધણીના શોકમાં તબીબેલો અલંકાર આજે તેને ગૂંઢે છે. કાલથી વળી દીકરાની વહુને પેરતી ઓઢતી બેઠને પોતાની આંખો ઠારશે.

ઘરમાં કલોલ મચી રહ્યો છે. નાહની ખેનોનું તો પુછવું જ શું ? જરામાં ભાઈને પજવે છે. જરામાં થનાર ભાણીને સતાવે છે. માતા જરા વાર દીકરાને નીહાળી નીહાળીને આંખો ઠારે છે. તો જરામાં કન્યાના નિવાસસ્થાને જઈને તેના ઓવારણ પર ઓવારણ લે છે. વર અને કન્યા બન્ને પર વારી વારી જાય છે ! જરામાં ઘરમાં ભેગા થએલા પરાણાઓની આગતા સ્વાગતામાં ગુંથાય છે, તો વળી કાંઈક યાદ આવતાંજ પોતાના દેર તે વરના કાંઈક અને કન્યાના પિતા સાથે કાંઈક મસલાહત કરવામાં ગુંથાય છે.

કન્યાનો પિતા તે વરનો કાકો. મરહુમ મોટા ભાઈએ મરતી વખતે વસીયત કરી હશે કે ભાઈ મારા દીકરાને તુંજ મોટો કરજે અને તેને તારોજ દીકરો બનાવજે, તારી કન્યા સાથેજ પરણાવજે.

પ્રિય વડીલ ભાઈની મરતી વેળાની સુચનાનો આજે અમલ થાય છે. વર કન્યા ભોગાજ ઉછર્યા છે. અલખતા, અત્યારે ભુદા છે. પોતાના સ્થાનેથી કન્યા વરને નીહાળી નીહાળી જોતી હોય તો ભલે !

ઘરમાં બધા સગાઓ પણ આ મંગળ કાર્યમાં ભાગ લેવા ભોગા થએલા છે. કુટુંબના વડા તો કન્યાના પિતા એટલે વરના કાકા. તે ઉપરાંત વર અને કન્યાના ભાઈ બહેનો. પરોણામાં પુર્ણ પણ છે. વરની પણ પુર્ણ અને કન્યાની પણ પુર્ણ. તેને તો બન્ને આંખો સરખી. જરામાં ભાભી—વિધવા ભાભી—કને લાડ કરશે તો જરામાં ભાઈ સાથે પણ મધુર આલાપ કરશે, નાહતા સાથે નાહની અને મોટાઓ જોડે મોટી. પુછે તો જાણે એ ખાસ હક્ક છે.

લગ્નની પવિત્ર ક્રિયાનો વખત નજીક આવતો જાય છે તેમ તેમ કલોલ વધે છે. કોઈ તો કન્યાને અલંકાર સજવવામાં ગુંથાએલા છે તો કોઈ વરરાજ—દુલ્હાના શણગાર તરફ નજર ફરી રહ્યું છે. પીડી થોળાય છે. મેંદલી લગાડાય છે. અને મંગળ કાર્યની મંગળ ઘટીકાની વાટ જોવાય છે.

“સારામાં સારો સેહરો લાવજે હોં” “પુલ મધમધતાં નહિ હોય તો ધનામ નહિ મળે, યાદ રાખજો.” “ગુંથી લારે માલીન પુલોકા પેહરા.” એવી સુચનાઓ થઈ હતી. “માલણને વાર કેમ લાગી ?” “સેહરો ક્યારે લાવશે ?” એવા સવાલો કાન સાથે અથડાય છે.

વરરાજનો થોડો કેવો સુંદર છે ! “માહુસ ભાઈને તો આવોજ સુંદર થોડો જોઈએ.” એમ કહી કહીને ખેંચ મલકાય છે.

વરની કેડે જમૈયો ન હોય તો કેમ શોભે? જમૈયો અને તલવાર પણ લટકવી જોઈએ! જમૈયા તલવાર વગર કેમ ચાલે? નજ ચાલે! આ રહ્યો જમૈયો અને આ રહી તલવાર!

પવિત્ર કોચા ઉકલી ગઈ. નિકાહ થઈ ગયા.

* * * *

કન્યાનો પિતા કન્યા ઘરમાંથી જાય છે તેથી શું રોતો હશે? સ્વાભાવિક નિયમ પણ એજ છે. લાડથી ઉછેરી વ્હાલી દીકરીને સાસરે વિદાય કરતી વેળા મા બાપની આંખમાં પાણી ભરાઈ જ આવે. આ પણ એમજ હશે! પણ આ શું વરની માતા કાં રૂએ છે? રોઈ રોઈને કપાળ અને છાતી કેમ કુટે છે? પછાડીઓ કાં ખાય છે? શું આ શુભ પ્રસંગે તેને પોતાના મરહુમ સ્વામિનું સ્મરણ થઈ આવ્યું હશે?

હોય પણ! ભલે રૂએ!

બાપીકું ઘર મુકીને સાસરે જતી વેળાએ કન્યા રૂએ તેમાં તો કાંઈ નાંવન નથી. તે રૂદનની પાછળ કાંઈક હર્ષની લાગણીઓ પણ છુપાએલી—દબાએલી જરૂર હોય છે. પણ આનું રોવું તો કાંઈક જુદાજ પ્રકારનું લાગતું હતું. આ રોવું તો માથા પર કોઈ આકૃત આવી પડી હોય તેમ સુચવતું હતું.

“બાળા! તને આ લગ્ન પ્રિય નથી શું?”

કોણ કહી શકે?

કન્યાના પિતાના આંસુ કદાચ હર્ષના આંસુ હોય! લાંબી મુદતે મરહુમ વડીલ ભાઈની દેહી સુચના આજે અમલમાં મુકાય છે; એ ભાઈઓની સ્નેહગાંઠ—લોહી ગાંઠ આજે મજબુત થઈ તે વિચારોને અંજો તો આંખમાં આંસુ નથી ભરાઈ આવતાને? કોણ જાણે!

વરની પણ તું પુછ અને કન્યાની પણ તું પુછ. તારી આંખમાં પાણી શેનાં? વડીલ ભાઈની નીશાની રૂપ તેનો દીકરો, કુટુંબના શીરછત્ર ભાઈની કન્યાના શુભ લગ્ન ટાંચે ખડેન તને રોવાનું કેમ સુજે છે? શું ભાભી તરફથી તો કાંઈ ઓછું નથી લાગ્યું? ભાઈએ કપડું દેવામાં કાંઈ કચાશ તો નથી કરી? ખડેનનું દિલ દુઃખાઈ જતાં વાર લાગતી નથી. અથવા જવાન વરરાજ તરફથી કોઈ શીકા-યતને લઈને તો આંખમાં પાણી નથી ભરાઈ આવ્યાને? હોય ખડેન! નાદાન બાળકોની સામુ કાંઈ જોવાય?

ખીજ બધા સગાઓ, સ્નેહીઓ પુરૂષો, સ્ત્રીઓ તમે બધા કંઈ રૂઓ છો? લગ્ન શું અમંગળ છે?

સેહરો ક્યાં? માલણને કોઈ વરધી આપતા બુદ્ધી તો નોહતું ગયું? સેહરાની ગેરહાજરને અપશુકન સમજતા હતા તેમ તો નોહતુંને? પીઠી ક્યાં સુકાઈ ગઈ? મેંદી કેમ નથી દેખાતી? દુલ્હાને મેંદી ચોપડવામાં આવી હતી, ખરી વાર?

વરરાજને સ્નાન કરાવવાનું રહી ગયું હતું તેથી તો બધા રોતા નોહતાને? સ્નાન શું કામ ન કરાવવામાં આવ્યું?

કેડમાં જમ્યો તો બરાબર ખોસેલો છે. તરવાર પણ ફાંકડી રીતે શોભી રહી છે.

ખરેખર દુલ્હો દુલ્હાને છાજતી છટાથી સજ થઈને ઉભો છે. સીપેહસાલાર અથવા લશકરના એક અફશરના વેશમાં નવો બનેલો નવશો બહુ ફક્કડ ને સોહામણો નજરે પડે છે. થોડો પણ હાજર છે.

પણ લગ્ન થઈ જવાને તો માત્ર કલાકેક માંડ વિતી હશે તેટલામાં ક્યાં જવાની તૈયારીઓ થઈ રહી છે? બધાથી રૂખસત થવાનો અર્થ શું? ક્યાં જાઓ છો ઓ વરરાજ! ક્યા વિદેશે જવાની

તૈયારી થઈ રહી છે ? હજી તો નવી વહુના કોડ પુરવા બાકી છે. શું પરશુાવીને તુરતજ તને દેશવટો દેવામાં આવ્યો છે ?

વરરાજ ! જુઓ તો ખરા ! જેજ કલાક પેહલા બનેલી તમારી સ્ત્રી કેવી રોઈ રહી છે ? પીયા ! તેને તરછોડીને પરદેશ તો નથી સીધાવતા ?

લગનની પવિત્ર ગાંઠથી જોડાયા હજી જેજ માત્ર કલાક થયા છે તેટલી વારમાં બાપુ તારા અલંકાર ક્યાં ગયા ? હાથના કંકણો પણ ઉતારી દીધેલા જણાય છે, બહેન ! એ તો અમંગળ સુચવે છે !

બધાય રૂએ છે. રૂઓ-રૂઓ. આ શબ્દે વસ્ત્રની સુમેહ મહેશર છે. આ શાદીએ મર્ગ છે.

વડીલ ભાઈની છેલ્લી વસીયતને અમલમાં મુકી કન્યાને તુરતમાંજ વિધવા બનાવી દ્યો તો શાદીએ મર્ગ ભલે થઈ !

કાસમ દુહ્હા ! તારી શબ્દે વસ્ત્રની પ્રભાત મેહશરની-કયામતની-પ્રભાત થઈ છે.

કેવી વસ્ત્ર ? ખંજરની વસ્ત્ર ! શહાદતની વસ્ત્ર ! !

દુહ્હાને મેંદી નોહતી ચોપડવામાં આવી. ભુલી ગયા હશે. લગનની ધમાલમાં રહી ગયું હશે ! આ અધુરું રહેલું કામ શત્રુના ખંજરે પુરું કર્યું ! લાલ રંગથીજ ગરજ હતીને. એકજ ઘા અને મેંદીનો રંગ ચડ્યો. વિસાલ થઈ. શબ્દે વસ્ત્ર પુરી થઈ.

અનંતકાળથી ચંકડોલે ચડેલા આસમાન ! આવી શાદી પણ તેં કોઈની જોઈ હતી ?

કોમળ બાળક.

બાપના હાથમાં ગેલ કરતું હોય, બાપને પોતાના એક પ્રથમ જન તરીકે ઓળખીને બાપના ચહેરા સાહસું બોઈ રહેજ હસી દે, એ બાળક પર બાપને પ્રેમ આવેજ. એ તો કુદરતનો નિયમ છે.

માત્ર બોલવાની વાર છે. ગુંઠણુલર ચાલતાં તો બાળક શીખ્યું છે. બાપ હેતથી ચુંબન આપે છે, તે તેને ગમે છે. બાપની માયા પણ ઉભરા પર ઉભરા ખાય છે. “કાંઈક બોલ તો ખરો બચ્ચાં!” એમ પણ બોલાઈ જાય છે.

કાલ સવારે બોલતું અને ચાલતું થાશે ?

શી ચિંતા છે ?

આમ બાળકો મોટાં થાય છે-જવાન થાય છે-વૃદ્ધ થાય છે. અને દુન્યા ચાલીજ જાય છે.

x x x x x

આજે ત્રીજો દિવસ છે. ત્રણ દિવસમાં એમનો એકરો ન ઓલખી શકાય તેવો થઈ ગયો છે. ના-ના-ત્રણ દિવસની વેદના તો સહ્ય હતી. છેલ્લા ત્રણ કલાકની વેદનાએજ આ પરિવર્તન કરી નાખ્યું હતું.

તાંબુની બંદાર વૃદ્ધ પિતા તલવારને ટેકે ઉંડા વિચારમાં ઉભા છે. દ્રઢતાજ માત્ર વગર ફેરફારની એકરો પર છવાએલી છે.

એક બાતુ કોમળ વયના બાળકને લઈને આવે છે. નિર્દોષ બાળક ! માંડ બાર મહિનાતું હશે. સુકાઈ ગયેલા હોઠવાળું તે બા-

બક કરમાઈ ગયેલાં પુલ જેવું લાગતું હતું.

x x x x x

સ્વામિના ચર્ચામાં ફસડાઈ પડી આ બાનુ ડુસકે ડુસકે રડવા માંડી.

“આજ ત્રણ દીવસ થયા એક ટીપું પાણી જીભે લગાડ્યું નથી. પણ તેની કશી ચિંતા નથી. તરસથી ભલે આ દાસીનું જીવન બચ, આ દાસી આપની ઉપરથી કુરબાન થાય તેમાં હું સુખ માનીશ. પોતાને મહા લાઘ્યશાળી સમજીશ. પણ પ્રભુ, આ બાળકના દુઃખે મને ખડાવરી બનાવી દીધી છે. જોવાતું નથી, એનું દુઃખ હવે તો જોવાતું નથી. સ્તનનું દુધ સુકાઈ જતાં મારી આ તરસ આ બાળક-નિર્દોષ બાળકના પ્રાણનાશનું કારણ થઈ પડી છે. કેમે કરીને આના ગળામાં પાણીનું ટીપું જઈ શકે! તોજ એ બચી શકે-તોજ એ બચી શકે.”

વૃદ્ધે દુઃખથી ખિન્ન થઈ જવાબ વાળ્યો, “પાણી ક્યાંથી મળે? શત્રુની સેનાને લેદીને નદીમાંથી પાણી લાવવું એ કેવું મહાલ છે અને તેના કેવા પરિણામો આવે છે. તે તમે હવે જાણી ચુક્યા છો.”

“હાયરે તે તો જાણ્યું-ખરાખર જાણ્યું.” બાનુએ ઉઠા નિસાસો નાખતાં જવાબ વાળ્યો, “પણ પાણી માટે યુદ્ધ કરવાને બદલે આપ શત્રુને વિનવિ ન શકો? બાળકને સાથે લઈ જાઓ તેને જોઈ તેઓને જરૂર દયા આવશે. ભલે તેઓજ પોતાના સ્વહસ્તે એને પાણી પાય. કોઈ પણ પ્રકારે બાળકનો પ્રાણ બચે એ માટેજ આપને હું કરગરું છું. અમે તો આપના ઉપદેશ અનુસાર ખુદા-ખુદા કરી તરસ છીપાવવાની કોશિશ કરી રહ્યા છીએ.”

“શત્રુઓમાં જો દયા કે ધર્મનો જરા પણ અંશ હોતો તો આપણી આ અવદશા સ્વપ્ને પણ થાત શું? મને શારીરિક અને માનસિક વેદના જેટલી પહોંચાડી શકાય તે માટે તેઓ ગાંડા તુર થઈને મચેલા છે અને બાળકની પીડાને લઈ મારી પીડામાં ઉમેરો થાય એમાં એ સૌ રાજા કે બાળકને પાણી આપી વેદના ઓછી કરવામાં?”

“શીરતાજ, આપનું કહેવું યથાર્થ છે. પણ એક વખત તો જાઓ,” બાનુ એમના ચરણોમાં પડી કરગરવા લાગી, “દુધ વગર તરફડીયા મારી રહેલું બાળક છેવટ પાણીમાંથી પણ જશે શું? ના-ના શત્રુઓ એટલા નિર્દય તો નહીં જ બને. જાઓ પ્રભુ જાઓ. પાણી માટે તરફડીયા મારી એના પ્રાણ જશે તે કેમ જોઈ શકાશે?”

“લાવો બાળકને મારા ખોળામાં આપો. જીવનમાં યાચના ખુદા શિવાય કોઈ પાસે કદી કરી નથી. અને અત્યારે જોઓ નથી ધર્મ સમજતા કે જોઓમાં નથી માણસાઈના કશા ગુણો તેવા શત્રુઓ પાસે પાણી માટે માંગણી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો! ખુદા તારી લીલા તું જ જાણે છે.”

બાળકને હાથમાં લઈ થોડીવારમાં નદી કીનારે જ્યાં શત્રુઓનું લશ્કર પડાવ નાખી રહેલું હતું ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

“ભાઈઓ તમે સર્વે જાણો છો કે તરસ્યાને પાણી પાવામાં જે પુન્ય છે તે કરતાં વધુ ખીજ કશામાં નથી? તરસ્યાની નથી જાત જોવાતી કે નથી નાત. કદા શત્રુને પણ પાણી માટે તરસાવી વેરની વસુલાતનો દાખલો તમે કદી દીધો, કે સાંભળ્યો, કે ક્યાં વાંચ્યો છે શું?”

કોઈએ કશો ઉત્તર ન વાળ્યો, ને આખું સૈન્ય ચુપજ રહ્યું.

“ભાઈઓ હું મારા પોતા માટે પાણી નથી માંગતો, પણ આ અવાચક બાળક માટે માંગુ છું. ભુઓ-ભુઓ પાણી માટે તે કેવું તરપ્રીયાં મારી રહેલું છે? તમારામાંથી ઘણાઓ બાળકના આપ હશે. બાળકને આમ રિખાતાં જોઈ આપની લાગણીઓની કલ્પના તમે નથી કરી શકતા શું?”

બધા વૃદ્ધની સામે જોઈ રહ્યા.

“ભાઈઓ, તમારામાંથી કોઈ મુસલમાન હોય તો તેઓને હું મારો પરિચય આપું છું. હે મુસલમાન ભાઈઓ, તમે જેનો કલમો લખો છો તે મહમ્મદ રસુલુલ્લાહનો હું ખ્યારો દોહિત્ર અને હઝરત અલીનો પુત્ર હુસેન છું. તે પવિત્ર આત્માઓની યાદ આપી તમારા પાસે આ બાળક માટે પાણીની યાચના કરું છું. ભાઈઓ! જરા તો વિચારો, આ સવાલ કોણ કરી રહ્યો છે અને કોના માટે? દીવસો એક સરખા નથી રહેતા. યાદ રાખજો, અત્યારે તમારી સવાર થઈ તો સંધ્યા પણ થવાનીજ તે પહેલાં કાંઈક વિચારો-ઈસ્લામને ન ભુલો સત્ય ધર્મ ન ચુકો.”

શત્રુઓ કાંઈક વિચારમાં પડી ગયા ને અરસપરસ ધીમી ગકબક મચી.

“તમે એમ સમજતા હો મેં તમારો કશો અપરાધ કર્યો છે તો અપરાધી ભલે હુસેનને સમજો. આ નિર્દોષ બાળકને શા માટે? એણે તો તમારો કશો અપરાધ કર્યો નથી ને? તમને એમ બહુમ પડતો હોય કે હુસેન એ બહાને પોતાની તરસ હોલાવવાનું કરે છે તો તમારામાંથી કોઈ આવી આ બાળકને પાણી પાઈ જાઓ.” એમ કહેતાંજ બાળકને એ કદમ દુર જમીન પર સુવરાબું.

શત્રુના સંન્યમાં જરા વાર માટે તો બળભળાટ મચી ગયો. કઈકનાં હૃદયમાં દયાએ વાસો કર્યો, કંઈકને પોતે મુસલમાન હોવાનું

ભાન મયું. પણ ધગતા હોઠા ઉપર પાણીનું ટીપું પડતાંજ એજ ક્ષણે હમ થઈને આગમાં સમાઈ બાક છે તેવીજ અસર હમામ હુ-સેનના સંભાષણે લાલચ અને હોભથી ધગતા આ અધર્મીઓના હૃદય ઉપર કરી.

“હુસેન હે આ તારા બાળકની તરફ હોલાવું છું” કહેતાંજ મનુષ્ય વેષમાં છુપાએલા એક પિશાચે બાળક તરફ તાકીને..... સનન....ન કરતું તીર છોડ્યું.

અરે ઓ દુરાત્મા ! આ તું શું કરી બેઠો ? નિર્દોષ બાળકની હત્યા કરીને તું શું લાભ ઉઠાવવાનો હતો ! અરે ઓ ઘાતકી ! હુ-સેન તાંબુ ભણી શા હાલે જશે ? પેલી બાનુને શું મોહું બતાવશે ? નીચ નરાધમ ! જો-જો-બાળક કેવું તરફડીયાં મારી રહેલું છે. એની આંખો તરફ જો-પોતે અવાચક છે પણ આંખો બોલી રહી છે, એના પિતા પાસે ફરીયાદ કરી રહી છે જે ‘કયા અપરાધને લઈને મારી આ દશા થઈ છે ?’ જો-જો બાપ અને બાળકની આંખો મળે છે ! હાય-હાય આ મિલનમાં બાપની આંખમાં કેવો ગમ સમાએલો છે !

ઇમામ હુસેને ધીમે રહી બાળકના ગળામાંથી તીર કાઢ્યું. તે કાઢતા સાથેજ બાળકે પ્રાણ કિરતારને હવાલે કર્યો.

તીર ગળામાંથી નીકળતાં હોઠીની ધાર છુટી અને ઇમામનો ખોખો તેથી ભરાઈ ગયો. હોઠી જમીન તરફ ટોળવા માટે હાથ લાંબો કર્યો વળી ખેંચી લીધો, આકાશ ભણી હાથ ઉંચા કર્યા પણ છેવટ શું મનમાં આનું, જે હોઠી પોતાના ચહેરા ઉપરજ લુછી નાખ્યું.

બાળકને હાથમાં લઈ ઇમામ તાંબુ ભણી વળ્યા. ગરીબ માતા ! ખીચારી આશા ભરેલી આંખે વાટ જોવીજ ઉભી હતી.

“બાનુ ! તારા બાળકની તરફ હોલાવણી. જનનલતું શીતળ

જળ એને પિવરાવી આવ્યો છુ અને હવે અલી અશગર પાણી માટે તરફડીયાં નહી મારે” એમ કહી બાળકની લાશને માતાના ખોળામાં મુકી.

બાળકની આ દશા જોતાંજ માતાએ ચીસ પાડી.

“યા અલ્લાહ ! કોણુ પથ્થર કલેબના રાક્ષસે આ ઘોર કૃત્ય કર્યું ? ખુદા, તારી દયા તો જ્યાં નજર કરીએ છીએ ત્યાં વરસતી દીઠામાં આવે છે. માત્ર અમારીજ આ દુર્દશા શા માટે ? શા કારણે ? કયા અપરાધને લઇને ? દયામય ! દુષ્ટ યઝીદ અમારૂં આ સત્યાનાશ કરી રહેલો છે તેનો તું વિચાર નહી કરે ?” આસપાસના તંબુ-ઓમાંથી બાકી રહેલા કુટુંબીઓ એકઠા થયા અને માતા સાથે વિલાપ કરવા લાગ્યા. આ રૂદન જોઈ ઇમામ પોતે પણ ક્ષણવાર માટે તો શોક સાગરમાં તણાવા લાગ્યા.

“આવી કસણી ન દેજોરે કોઇને, સ્વામિ એ માગુ વરદાનરે”

ખીલજ પળે આસ્માન ભણી નજર કરી શાંત થઈ ગયા.

“રૂબાબ ! ધીરજ ધર. જહેન જૈનખ સખર કરો. દુઃખ અને સંકટની હદ મનુષ્ય માટે હોય. હુસૈન અને તેના કુટુંબીઓ, મોહ-મમદની આલ માટે નહિજ ! જહેન જૈનખ ! અત્યારથીજ હીમત કેમ ખોઈ દેયો છો ! તમારે તો હજી ઘણુંયે જીવાનું છે. અરેરે-તમારી સ્થિતિ તો.....તમારી કસોટી તો હજી બાકી છે. આપણે જ્યારે મ-દીના મુકયું ત્યારેજ એમ ચાક્રસં કર્યું હતું કે દુઃખનો પહાડ માથે લઇને આપણે રવાના થઇએ છીએ. અને તે પહાડની સામે આપણે પણ પહાડની જેમ પણ ઉભું રહેવાનું છે. ખુદાના લેહો ખુદાજ ભણે છે. અને તેની લીલા તેજ ખેહતર સમજે છે. આપણા પ્રિય નાના પવિત્ર રસુલની હિમ્મતનો ઉદ્ધાર તેના કુટુંબીઓની કુરબાની-

થી જ્યારે ખુદાએ નિર્માણ કર્યું ત્યારે આપણે દરેકે તે માલિકની મરજીને પ્રસન્ન ચિતે શરણ થવું ઘટે છે. વિપત્તિઓના વરસાદ જેમ જેમ વધે તેમ તેમ આપણું ધૈર્ય, ઉદારતા અને શૌર્ય વધુ અને વધુ દિપાયમાન થવાં જોઈએ. એમાંજ આપણી કસોટી અને નાની ઉન્મતનો ઉદ્ધાર સમાયેલો છે. માટે મારા વાહલાઓ ! હી-મત રાખોને જુઓ સ્વર્ગમાં તમારા નાના અને તમારા દાદા અને તમારી દાદી તમારી ધીરજ, તમારી શાંતી, તમારી વીરતા પર ધન્ય-વાદ વરસાવી રહ્યા છે.”

“ઇન્નાલીલ્લાહે વઇન્ના એલયહેરાજેઉન રૂદન બંધ થયું. બ-ધાયમાં ગંભીર ચુપકીટી ફેલાણી. એજ શાંત ચિતે એજ શાંતી વચ્ચે હઝરતે બાળકની લાશ હાથમાં લીધી. આકાશ તરફ ઉંચકી-

યે હય પિસરે સાહેબે મેઅરાજ કા હકયા.

મકબુલ હો ઇસ બંદએ મોહતાજ કા હકયા.

“ઓ ખુદા ! મહારા જેવા દિન આદમીની ત્હારી સેવામાં પા-તાની પ્રિય વસ્તુની ભેટ છે !”

વતનનો પત્ર.

“પિતાજી કામ ફતેહ કરી પાછા વેહલા આવજો હો ! ભાઈ મને ભુલી તો નહિ જઈશને ? કાકા ! મારી તબિયત સુધરી જાય તો બાપને કહીને મને ત્યાં બોલાવી લેજો. તમે અથવા ભાઈ જ ફર લેવા આવજો. તમે બધાય ગયા પછી મારો એક એક દિવસ એક એક વરસ જેટલો લાંબો થઈ પડશે.”

પિતા, કાકા, ભાઈઓ, પુછ અને બીજા ન્હાના મોટા સગા-વાહલાઓ એક બીમાર બાળાને પાછળ મુકીને પરદેશ જાય છે.

સંસારનો નિયમ છે કે આમ પાછલ રહી ગયેલા ને જનાશ-ઓ દિલાસો આપે છે “જલસતા નહિ, હિમત રાખજો-કાલ સવારે અમે પાછા ચાલ્યા આવશું” વીગેરે. પાછળ રહેલ જ્યારે આવી એકાદ પિડીત બાળકા હોય છે ત્યારે સધ્યારો વિશેષ પ્રભાવમાં અપાતો હશે. બાળકાના મનમાં પણ એજ સધ્યારો હશે કે હું બીમારીમાંથી ઉભી થઈશ ત્યાં સુધીમાં તો મારા પિતાજી, મારા કાકા અને મારા બીજા બધા પ્રિયજનો પોતાનું કામ સફળ કરી આવીને મને ભેટશે.

આમ ઘણે ભાગે તબીબો અને વિદેશ ગયેલાનો પુનઃ મેળાપ પણ થાય છે. કેઈ વેહલા તો કેઈ મોડા પણ બધા પાછા ભેગા થાય છે.

પરદેશ તીર્થસ્થાને જત્રા કરવા ગયેલા સંઘમાંથી એકાદ બાળક અથવા એકાદ વૃદ્ધ ઓછું પણ થાય છે, પણ બાકીનાઓ તો ભેગા થાયજ છે. પરદેશ જઈ ત્યાંજ નિવાસ કરી નાખ્યો હોય એટલે ફરી વતન આવવાની જેની આશા માત્ર પણ ન હોય તેવા પણ પાછા ભેગા થયેલા દીકરામાં આવે છે.

પરંતુ આ બાળાને લલાટે કંઈ ભુદ્ધજ લખાયું હતું એને પાછળ મુકી ગએલા સંઘમાંથી માત્ર અનાથ સ્ત્રીઓ અને નાહુના બાલકો, સિવાયના બધાએ પરદેશમાં જ પોતાનો મુકામ કર્યો. આ બાળા આ જીવનમાં પિતા, કાકા, ભાઈ, એમાંથી કોઈને ફરી જોવા ન પામી.

પણ તેઓ કયાં કામે ગયા હતા ? તે કામ શું પ્રતેહ થયું ? હા થયું ! પણ કેવી ફતેહ ?

બાળા ! તું એ ન જાણે !

x x x x x

“આ ભુમિ તો મને એ ધાણુ આપવામાં આવ્યું છે તેજ.” તુ-રતમાં આવી ચડેલો મુસાફર બળતા રણની ચોમેર નજર ફેરવતો ફેરવતો બોલ્યો. “પણ તેઓ કેમ નજરે નથી પડતા ? મારે તો આ પત્ર એમને હાથે હાથ પોંડ્યાડવાનો છે.”

“કોનો પત્ર લાવ્યો છે, મુસાફર ?”

જે પિડીત બાળિકાને તેના સગાઓ દેશમાં પાછળ રાખી આવ્યા હતા તે બાળાનો આ પત્ર હતો.

ગરીબ બાપડી ! વાટ જોઈ જોઈ થાકી. કોઈ લેવા આવ્યું નહિ તેમ તેઓ પાછા પણ ન આવ્યા, એટલે અકળાઈને છેલ્લે એક વિશ્વાસુ કાસક સાથે પિતા પર પત્ર લખી મોકલ્યો.

મુસાફર-કાસીક, જેની ખોળ કરી રહ્યો હતો તેનો પતો તો આખર મળ્યો. પણ કેવી સ્થિતિમાં ?

છેલ્લા બેત્રણ કલાકમાં શરીરની અવસ્થા એક વૃદ્ધ થઈ ગઈ છે, આખું શરીર અતિ દુર્બળ થઈ ગયું છે, કેડ વાંકી વળી ગઈ છે, અને કેમ જાણે આ દુન્યાનો રહીશ હોયજ નહિ એવી મુખા-

કૃતિવાળા, એક હાથ કેડે અને એક શમશીર પર ટેકવી, શત્રુઓની વચ્ચેવચ પોતાના માલેક, પરવરદેગારનું સ્મરણ કરતો ઉભેલો. આ માહાત્મા મુસાફરને બતાવવામા આવ્યો.

“ચા હુસેન સલામ !”

અરે ! આ વખતમાં હુસેનને સલામ કરવાવાળો વળી કોણ નીકળી આવ્યો ? પહાડને ઉખેડી નાંખે તેવો ચોધો એવો શુરો ભાઈ, હુ-શમનની છાતી ફાડી નાખે એવી ઉછળતી જીવાનીમાં આવેલો, અતિ ખુબસુરત, યુસુફેશાની, મહાન પયગમખર જેવી મુખાકૃતી ધરાવવાવાળો યુવાન પુત્ર, વીર ભત્રીજો, ભાણેજો, ભાઈઓ, દુધમલ બાળક, એ સર્વે તો એક ટીપાં પાણી માટે તરફડયાં મારી મારીને છેવટ જામે કૌશરથી પોતાની તરસ ઓલવી. અત્યારે હુસેનને મિત્ર ભાવથી, માયાથી, સલામ કરનાર આ કોણ નીકળી આવ્યું હશે ?

“બાપુ તું મને પુછે છે ?” ઇમામે સલામનો જવાબ આપતાં પુછ્યું.

“આ પત્ર આપને હાથોહાથ પોંહચાડવાની મને મદીનાથી ખાસ આજ્ઞા થઈ છે” એમ કહી કાસિદે નમીને ઇમામના હાથમાં પત્ર આપ્યો.

જરાક મોડું આવવું હતુંરે કાસીદ ! એકજ કલાક ખમી ગયો હોત તો હુસેનની આટલી ખધી શોધખોળ તારે કરવી ન પડત ! તારો પત્ર સીધો ડેડલેટર ઓફીસમાં-મકતલમાં આવ્યો જત !

પાછળ મુકી આવેલ બાળાના આ પત્ર પરથી પિતાના મનમાં શું થાતું હશે ! સુગરાએ એવું તે શું લખ્યું હતું કે પિતાની આંખમાં જળ જળીયાં ભરાઈ આવતાં હતાં ?

પત્રમાં શું એમ લખ્યું હતું કે “પિતાજી તમે બધા ખેર

આક્યતમાં હશે ?” ગરીબ બિચારી ! એને શું ખબર કે અત્યારે પિતાજી કેવી ખેરઆક્યતમાં હશે !

પત્રમાં વખતે એમ પણ લખ્યું હશે “પિતાજી તમે તો વા-યદો કરીને ગયા હતા કે તને હું જરૂર બોલાવી લઈશ. હજી સુધી કોઈ લેવા કેમ ન આવ્યું ? ભાઈ અલી અકબરને કાં ન મોકલ્યો ? ભાઈ મારેથી રીસાણો તો નથી ને ?”

ભાઈ અલી અકબર ! તારામાં રીસાવાની આદત તો હતી નહીં. અને તે પણ સુગરાથી ? કદીજ ન બને ! તને આજે શું થઈ ગયું છે ? હુસેન ! આ સંદેશો અલી અકબરને કેમ નથી પોંદ્યાડતા ? માત્ર જે દિશામાં એ રીસાઈને સુતો છે તે તરફ નજર કેમ કરો છો ?

પત્રમાં આમ પણ લખ્યું હોય. “કાકા અબ્બાસે પણ વચન આપ્યું હતું કે અમને પાછા ફરતા વાર થશે તો તને બોલાવી લે-શું. હુંજ લેવા આવીશ.”

“તેઓ પણ શું મને વિસારી બેઠા ?”

કાકા અબ્બાસ ! મુંગા કેમ બની ગયા છો ? કહો તો ખરા હુસેન સુગરાને શું જવાબ વાળે ? કાસીદ બીચારો ખોટી થઈ ચૂક્યો છે. સકીનાની ખ્યાસ બોલાવવાની કોશિશમાં સકીના પરથી બધું કુર-બાન કરી નાખનારા એ અબ્બાસ ! ખીછાના પરથી ઉઠો ! સુગરાના કાસીદને જવાબ દેવાનું મોટા ભાઈને સુચવો ! શું સકીનાજી તમારી બત્રાજી અને ગરીબ સુગરા નહિ ? તમારા જેવા સત્યાગૃહીને આ પક્ષપાત એ અલ્પ ખરદાર ન છાજે !

“પિતાજી !” પત્રમાં આ તો ચોક્કસ હશેજ “બહાલા અસમ-રને મારી વતી બહુ ખ્યાર કરજો.”

સુગરા-સુગરા-એ છ માસનું બાળક અત્યારે ભર મીઠી ઉંઘ-માં પડ્યું છે એને હુસેન કેવી રીતે પુકાર કરે ? જરા ખમી જા, બસ જરાકજ ખમ. જે ઘડી જાય છે તે તે ઘડીમાંજ ઈમામ તારી ઇચ્છા અમલમાં મુકશે.

અસગરનું નામ આવતા ઇમામની નજર જરામાં જમીન તરફ જરામાં આસમાન તરફ કેમ જાય છે ?

હાથ મોઢા તરફ કેમ ઉપડે છે ?

યા અલ્લાહ ! આ શો ગજબ ! મોઢા પર હાથ લગાડતાજ મજલુમનો હાથ ખરડાઈ શેનાથી ગયો ? શું તે નિર્દોષ બાળકનું નિર્દોષ ખુન ચેહરા પર હજી તાબું હતું. ખુને નાહક ! વૃદ્ધ ઇમામના ચીરાઈ જતા હૃદયની તને જરા પણ દયા નથી ? શું કૃત્તાની પરિસિમાની સાક્ષીરૂપ ઓ ખુન તું કયામત સુધી લાલજ રહીશ ?

“ભાઈ કાસમને મારા સલામ કેહજો એને તો હું જરૂર વાદ આવતી હોઈશ.”

મહાત્મા ! જરા કાસમને પુછી જોશો ?

લાડકી ભત્રીજી પુછને નજ ભુલે. પત્રમાં આ પણ હોવુંજ જોઈએ “પિતાજી પુછમાને મારા આદાબ કેહશો. ભાઈઓ અને મોહમદ કુશળ હશે.”

“ઓ મહમદ ! તમારી કુશળતા સુગરા પુછે છે, જવાબ દ્યો ! કોઈ બોલતું કેમ નથી ?

“પિતાજી હવે તમારું કામ ફતેહ થઈ ગયું હશે...”

પત્ર પુરો થયો !

સુગરા ! કામ લગભગ ફતેહ થઈ ગયું છે. અને ટુંક સમયમાં

પુરૂં ફોટો થઈ જશે. બાળા ધીરજ ધર. પિતાજી તો અહીંજ રોકાઈ જનારા છે. તું ધીરજથી બાકીના દિવસો પુરા કર તો એક દિન પિતાજીને જઈ મળીશ.

પત્ર પુરો થતાં ઇમામની નજર રણમાં ચો તરફ ફરે છે.

રહા પુલ કોઈ ન બાગે નબીમે

યે ઉજડા હુવા સબ હમારા અમન હય.

પાણી તો આંખમાંથી ખલાસ થયા છે. હવે રહીને શું કરવું હતું? માલેકની મરજી માટે ઉમ્મતે રસુલના ઉદ્ધાર માટે પુલ્યો ફાલ્યો બાગ આખો તો લુટાવી દીધો હતો. હવે તો માત્ર બાગનો માલીજ.....

પરવરદેગાર, તારી દયાનો પાર નથી. રખુલ આલમીન, તારી લીલા કોણ કળી શકે? તુંજ મહાન છે. તુંજ સર્વવ્યાપક છે. ગુપ્ત રહીમ, તે નિર્માણ કરેલું કામ કોણ અટકાવી શકશે?

મુખમુદ્રા ખીલકુલ ગંભીર શાંત થઈ ગઈ. ઇમામ એક ધ્યાનથી આસમાન તરફ નીહાળી રહ્યા. કમરમાંથી કમરબંધ છોડીને ફેંકી આપે છે તલવાર હાથમાંથી સરી નીચે પડે છે. શરીરની અસહ્ય વેદના અત્યારે ખીલકુલ બુલાઈ ગઈ છે, સામેથી વરસતા શત્રુઓના તીરોનો વરસાદ પણ હુસેનના ધ્યાનમાં ભંગાણ પાડી શકતો નથી. મુગરાનો કાસીદ પત્રના જવાબની વાટ જોઈ ઉભો છે તેનું પણ જ્ઞાન રહ્યું નથી. કલ્પના ન કરી શકાય તેવી વિપતિઓના ધોધમાર વરસાદમાં ભીંજતો જગતનો આ મહાન નર અત્યારે અપુર્વ શૌર્ય અને ઉદારતાનું દર્શન કરાવી રહેલો છે. મુસાફર બેઠી તો સ્તબ્ધ થઈનેજ ઉભો.

પોતાના પત્રનો જવાબ કાંઈ છે કે નહીં તે પુછવા બધે છે

ત્યાં તો ચોમેર અધકાર વ્યાપી ગયો અને આકાશમાંથી-પાતાલમાંથી બળતા રણુમાંથી સામે બહેતી પુરાત નદીમાંથી ચોમેરથી એક દૃઢચલેદક શેર સર્વવ્યાપક થવા લાગ્યો.

સાવધાન-કાસીદ ! સાવધાન ! આ રંગભૂમી ઉપરથી શીઘ્ર પલાયન કરી જા. શોક સાગરનું છેલ્લું દ્રવ્ય તારૂં ખુન ઠારી નાખશે, મગજ દીવાનું કરી મુકશે. દૃઢચલેદક ટુકડે ટુકડા કરી નાખશે.

કેમ ? હજી ઉભો છે ? અરે ક-મ-ખ-ખ-ત નહાસ-ઝટ નહાસ-બાણુતો નથી કે બલિદાન ઉપર બલિદાન આપી ન ધરાતા મહામહા રસુલુલ્લાહનો ખ્યારો દોડીત્ર અને શેરે ખુદાનો કેસરી સીંહ હવે સ્વાપણનો મહામંત્ર જપી રહેલો છે ?

પુણી હુ તિ !

સુગરનો કાસીદ ગયો. વતનમાં તબાએલી વાહલી બેઠીને સંદેશો વંચાણો કે નથી વંચાણો તેની ખબર નથી. શું જવાબ આપાણો તેનું પણ ભાન વીસરાઈ ગયું છે.

કેડ પર હાથ હતો તે ત્યાંજ છે. તલવારથી ખીબ હાથે ટેકો કરેલો છે તે પણ ત્યાંજ છે. સવારના અને અત્યારના રંગમાં ફેર પણ જણાય છે. નિરાશા તો નોહતી પણ અત્યારે કોઈ ઉંડા શોકના ચિન્હો મોઢા પર જણાતા હતા. કેમ બાણે શોકની-ગમની-ખાસ શખીહ હોય, કેનો શોક હતો ? કેવો શોક ? ત્રણથી ચાર કલાકની અંદર-અરે અડધો દિવસ પણ પુરો નોહતો વહયો-તે દુક અતિ દુક સમયમાં બનેલી ખીનાઓનો શોક ? કેવી ખીના ? કંઈ ખીનાઓ ?

કાળજીનું ચીરાઈ બચ ! જવાન પુત્રનો ઘાત ! એક ઉમરમાં પણ આનો શોક ભુલાય ખરો ? કમોતે ? કોણ કમોતે નોહતુ સુણ ? શું આ શોક તે પુત્રનો શોક હતો ? અથવા શું આ ગમની સુરત ભાઈનો ઘાત યાદ આવવાથી થઈ હશે ? આ પણ ન રૂઝાય તેવો ઘા હતો.

આને પણ ત્રણ કલાક નોહતા થયા ! કલાકેક માંડ થઈ હોય તો !

ખાળ વિર ભત્રીજાનો ઘાત ? કોમળ વયના પ્રિય બાણેબેનો ઘાત ? સ્નેહી-વફાદાર જાનનિસાર મિત્રોનો ઘાત ? કેને કેને યાદ કરવા ? શુ એ બધાનો એકઠો થયેલો શોક અત્યારે આકાશ ધારણ કરી મોઢાપર વ્યાપી રહ્યો હતો ? કોણ કહી શકે !

પાછળ રહેનારાઓનો તો અલ્લાહ માલેક છે.

બળનાર ઘરનો શોક ? ઘર તો અડધી સદી પેહલાજ બળી ગયું હતું. અત્યારે તો તેની માત્ર છાયાજ બાકી હતી. તે પણ જે ઘડી બચ છે તેમાં ભસ્મ થનાર હતી તેનો શોક ? અથવા અબળા-ઓની થનારી અધોર્ગતિ, અનાથ બાળકો પર પડનાર વિપત્તિઓનો શોક ? કેમ કેહવાય ! સમસ્ત પ્રજાની દુરાવસ્થાનો શોક ? પ્રભુ ! તું તો દયાળુ છે ! આવી મોટી કીંમત તારે ચરણે રાખી હવે શું દયા નહિ કરે ! તારૂં નામ લેવાય, તારૂં કામ થાય, તારીજ સ્તુતિ ગવાય તે માટે આ મહાયજ્ઞ કર્યો, હવે તું દયા નહિ કરે શું ?

જમે તે વિચારો થતા હોય. પણ મહાત્મા શાંત મુદ્રા રાખી ઉઠા શોક વિચારમાં તણાવા લાગ્યા. પિતાને સિજદામાં સમાધી થાતી તેવી સમાધી પુત્રને ઉભા ઉભા થવા માંડી. સિજદાની સમાધિ પણ ક્યાં છેટે હતી ?

વિચારમાં-સમાધિમાં ભંગ થયો.

પાછલી દિશામાં નજર પડી.

“વાર છે, પ્રિય બહેન, હજી જરા વાર છે-પાછા બઓ-અંદર જવો-તમારૂં કામ અંદર છે. હું હજી છું. આ દળમાં તમારૂં કામ નથી. જેનું કામ હતું. જે કામ કરી શકતા હતા તે તો હાય, નથી ! અબળા ! પવિત્ર માતાની પવિત્ર ખેટી અંદર જા !”

કોણ ? આ વખતે તેનું શું કામ હતું ?

“પરમાત્માની દયા બહુજ વિશાળ છે. પાપીઓ, પામર પ્રાણીઓ ચેતો, મારા નાનાએ તમને ચેતવ્યા, મારા પિતાએ ચેતવ્યા, પ્રિય ભાઈએ ચેતવ્યા, શું હજીએ આંખો ખોલી નહિ જુવો ? દિલની આંખો ખોલો. આ સ્વપ્નનું ઘડીકમાં પુરૂં થાશે. હું તમે હજીએ પ્રાર્થુ છું.”

ઉત્તર ! હા ઉત્તર વળ્યો ! કાનમાં શ્રવણ થયો કે શરીરના કોઈ ભાગમાં કે શરીરના અનેક ભાગમાં ઉત્તર પ્રવેશ થયો તે કોણ જોનાર હતું ? તેની ગણના કોણ કરનાર હતું ? ઉત્તરના પ્રતિ-ઉત્તર રૂપે, લાલ રંગનો ઉછલતો પ્રવાહ લોહીનાં ટીપાં-હવે જ્યો ક્યાં હતો-નીકળ્યો.

ખીજે ઉત્તર શો મળ્યો ?

ઉત્તર લઈને તે આવ્યો !

તે ! તે કોણ ? તેનું નામ શું ક્રમ લેવશો છે ?

મહાત્મા ! આને શું કોઈ વખત અગાઉ જોયલો કે ? બનવા જોગ છે. પિતાને દ્વારે કોણે આશરો નથી લીધો ? કયો પિડીત પાછો પૂર્યો છે ?

મહાત્મા ! પિતાજીની દરબારમાં આપે આનેજ પાણી પીવડાવ્યું હતું તે યાદ આવે છે ? ઓળખાણ પડી ?

કપાળ પર શ્વેત દાગ દેખાણો. વાળ વગરની પાશાણ જેવી છાતી દેખાણી !

એ તો એજ !

“કાતમાનો પુત્ર શું માગે છે ?”

હિચકારા ! એ પવિત્ર નામ તારા દુષ્ટ હોઠમાંથી કાઢતા તને કાતમાના પિતાનો જરા પણ વિચાર આવ્યો ?

નરાધમ ! માનવ જાતીના માથે કલંકરૂપ તું ક્યાં ?

અપમાનની પરિસિમા થઈ !

પણ સત્યાએ સત્ય ન તજ્યું.

“પાણી !” માત્ર એકજ શબ્દ મહાત્માના મોઢામાંથી નીકળ્યો.

“તમને પાણી નહિજ મળે,” પિશાએ જવાબ આપ્યો.

મહાત્માના મોઢામાંથી કાંઈક નીકળ્યું. શું કેહતા હતા તે બધું તો સંભળાણું નહિ. હા આટલા શબ્દો તો જરૂર ઉચ્ચાર્યા હતા.

દ્રષ્ટી દુર ફેંકી-સદીઓના પડદા ચીરતી ચીરતી-મહાત્માની નજર મહાપ્રલયના સમય સુધી-કયામતની સાંજ સુધી પોંહચી.

“મિત્રો ! ઠંડુ પાણી પીવો તો મારી તરસને પણ યાદ કરજો” હવે કેડે હાથ રાખવાથી પણ ઉભું ન રહેવાણું. તલવારનો ટેકો પણ નકામો થઈ પડ્યો.....

*

*

*

હુસેનની પણ ખ્યાસ ઓલવાણી. ખડેન એનખ દોડજો...

આગ.

હોડાહોડ થઈ રહી છે. ટોળેટોળાં બુમો મારે છે. “આગ!” કોઈ પુછે છે ક્યાં લાગી? કોઈ પુછે છે કેટલું નુકશાન થયું હશે? કોઈના મોઢામાંથી નીકળે છે કે “અરે રે બીચારો” અથવા “બીચારો” એમ પણ આવાજ આવે છે કે કોઈએ બાણીને લગાડી છે. “કેમ લાગી?” એ સવાલ તો સાધારણ છે. થોડીતારમાં હોડાહોડીના પરિણામે કાયર ઇન્જન આવી લાગે છે. તે ન હોય તો પાણીની ગાડીઓ આવી લાગે છે. છેવટે પાકોશીઓ હાંડા ભરી ભરીને પાણી છાંટે છે. કોઈ બળતાં માળમાંથી બચે તેટલું બચાવવાની કોશિષ કરે છે.—મદદ કરે છે. આમાં કોઈ નીચ વૃત્તિવાળા માણસો નજર ચુકાવીને માલ ચોરી પણ કરી બચે છે. જેના ઘરમાં અથવા દુકાનમાં આગ લાગી હોય છે તેની સાથે ફિલસોભ દેખાડવા માણસો તત્પર થાય છે. તેને દીલાસો આપે છે. ગરીબોના ઘરો બળી બચે છે ત્યારે તેઓને મદદ કરવા માટે ઉઘરાણા થાય છે. સંકટ નિવારણની યોજનાઓ થાય છે. થોડી મુદત વહી ગઈ કે આગ ભૂલાઈ બચે છે. માણસો પોતપોતાના કામ પર લાગી બચે છે. ફરી કમાઈ લેશું તેમ વેપારી હીમત કરી પાછો વેપાર આરંભે છે—કમાય છે અને ચક્કર પાકું ચાલે છે. આવી આગમાં માણસનું નુકશાન જવલ્લેજ થાય છે. પહેલે ઉપાય એજ થાય છે કે માણસોને બચાવી લેવા. અને ઘણે ભાગે હરેક જણ સલામત બચી આવે છે.

આગ અકસ્માતથી લાગે છે અને કોઈ કોઈ વખતે કોઈની લગાડેલી લાગે છે. શત્રુતાને લીધે પણ કોઈ વખત આગ લાગે છે અને કોઈ કોઈ વખતે માત્ર રામની ઈચ્છાને અનુકુળ

આવવા માટે પણ આગો લગાડવામાં આવે છે. મધ્ય એશીયામાંથી દુન્યા પર ત્રાસ ચલાવવા નીકળી આવેલ કહેરે ખુદા રૂપ મંગોલયન લુટારા--ખાદશાહોએ કોઈ કોઈ ઠેકાણે દીલ બહેલાવવા અથવા પ્રજામાં ત્રાસ ખેસાડવા, આગો લગાડવાનું ઇતિહાસમાં નોંધાયેલ છે. માણસો આ આગમાંથી પણ પોતાના માલનો અમુક ભાગ બચાવી શકવાનું ઇતિહાસમાં નોંધાયું છે. આ આગ એક બે કે ચાર દિવસમાં હોલવાઈ ગઈ છે. ભૂલાઈ ગઈ છે. ઠરી ગઈ છે. એ આગ કોઈ કોઈ વખતે બલારાના સ્વરૂપમાં ખુદાની નેઅમતનું પણ કામ કરી ગઈ છે.

એવી આગોથી ઘણી લયંકર ચેપી ખીમારીઓનો નાશ થઈ ગયો છે. ઘણી ધીચ વસ્તી વાળા ગામો ફરી ખુબસુરત રીતે બંધાયા છે. પ્રજામાં ત્રાસ ખેસાડવાના હેતુ ઉપરાંત માત્ર બે ઘડી આનંદ માટે આગ લગાડવાનો દાખલો પણ ઇતિહાસમાં નોંધાયો છે. આખા ગામમાં આગ લગાડવાથી કેવો દેખાવ-કેવો સ્ત્રીન થાય છે તેજ ભેવા માત્ર નીરોએ રામને બાળી નાખ્યું હતું. અને મહેલની અગાશીમાંથી વીણાના ધીમા ધીમા શુરો વગાડતાં વગાડતાં એ તમારો તેણે ભેયો હતો ખાદશાહના મનની મોજનું આ પરિણામ-આ આગ પણ તુરંતજ હોલવાઈ ગઈ હતી. નુકસાન થયું પણ તે પણ ભૂલાઈ ગયું. કાંઈક બચ્યું પણ હતું. પણ આગ ઠરી ગઈ અને તેની હસ્તીની ખબર પણ દુન્યાની સપાટી પરથી ઉપડી જત. ઇતિહાસના પાના ઉથલાવનારનેજ માત્ર તેની ખબર છે. કાને કેટલું લેવું દેવું તેમાં ?

ભૂલાઈ ન જાય—ત્રાસ ખેસાડવાના હેતુથી કે વેરના હેતુથી લગાડવામાં આવેલી એક આગ ઇતિહાસે નોંધી છે તે એક વિચિત્ર આગ હતી. તે કોઈ શહેરમાંથી પ્રગટ થઈ જતલમાં

ભલકાવામાં આવી હતી. શત્રુતાને અંગે પણ ત્રાસ બેસાડવાના હેતુથી ઘરના એકજ ખુણામાં છમકલું થયું તે અગ્નિ ત્યાંથી નાશ ન થયો પણ અલોપ થઈ બીજે સ્થળે તેની આંચ પરીપકવ થઈ પુર જ્વાળામાં પા સદી કેડે પ્રગટી નીકળી ત્યાં સુધી પરોક્ષ બલી! અને તે આગ કોઈ ઘરમાં ન લાગી છતાં ઘરનું ઘર સળગી ગયું. કોઈ માલનો નાશ કરવાના હેતુથી લગાડવામાં નહોતી આવી છતાં બધો માલ ભસ્મ થઈ ગયો. તે આગમાં પાણી છાંટવા માટે કાયર ઇનજીન ન આવ્યા કે ન કોઈએ ખુમો મારી કે “આગ લાગી, દોડજો.” છતાં તેની જ્વાળા આકાશ સુધી ઉછળી. તે આગ હોલવવા પાડોશીઓ પાણીના હાંડા લઈને દોડ્યા નહીં. દારણ પાડોશીઓમાં કોઈ હતું નહીં. તે આગ હોલાવવાની ધરધણીઓએ કોશેશ જ ન કરી કારણ ધરધણી કોઈ હતું નહીં બધા બહાર ગયા હતા. બહાર ગયા હતા કે ક્યાં ગયા હતા તે કહી શકાતું નથી. તે આગ હોલવવાવાળા અગર કોઈ હતા તો તે અબળાઓ અને બાળકોજ હતા. પણ બીચારા કરે શું? પાણી નોહતું! કે આગ હોલવવાની કોશેશ કરે. પાણીની મોટી નદી એક ફરલાંગજ માત્ર દુર હતી પણ તે પાણી આ આગ હોલાવવામાં કામ ન લાગી શકાયું? આ આગમાં એક બે જાનનો નાશ થયો હોય તેવી પણ નોંધ ઇતિહાસમાં થઈ છે. એક બે બાળકોને એમજ લાગ્યું કે ત્યાંજ સુઈ રહેવું! આ આગ હજી હોલાઈ નથી. પરોક્ષરૂપે હજી તેના ભડકા ભડભડ બળી રહ્યા છે. તેની આંચ દિનપ્રતીદિન તેજ થતી જાય છે. તેની લાલી આકાશને વિધી પેલી પાર જ્યાં સૌનો તમાશો બેનાર પ્રજ્ઞાંડનો નાથ રહે છે ત્યાં તેના આશન કને જઈ તે મહાન આશનને આંચ લગાડે છે. આ આગ હોલાશે નહીં. હુસેન અને તેના કુટુંબી પુરૂષો-યુવકો અરે બાળકોને આગ હોલાવી ન શકે

તેવી સ્થિતિએ પોંદ્યાડી બાદશાહનાં સેનાધિપતિએ તેના ઘરની અબળાઓનાં તંબુઓમાં લગાડેલી આગ કયામત સુધી હોલાશે નહીં. ચઝીદ બાદશાહ તારા પર ખુદાની લાનત હોજો. એમાં તને શું આનંદ મળ્યો ? હુસેનની હયાતીમાં લગાડી હત તો કદાચ તેનો ભાઈ તારી ખબર લેત તે માટે આ હીચકારાપણું કર્યું ? અથવા તારી નાપાક ગાદીએ બેસી ગયેલામાંથી એક જણે એવીજ રીતે એક અબલા એક પવિત્રતાની દેવીના ખારણાને બાલી નાખ્યું તે સિલસિલો કાયમ રાખવા અથવા તેના ખરા વારસ તરીકે પોતાને ખપાવા તેં આ બાયલાપણું કર્યું ?

ખુદાયા ! આ આગ કયારે હોલાશે ?

સાં જે ચાર વાગે.

વાંચનાર તે કોઈ મોઠો મેળો ભેયો છે ? ભેધને મેળો પુરો થવા પછી ત્યાંથી તુ પસાર થયો છે—જ્યાં થોડા કલાકો પેહલા માણસને ચાલવાની જગ્યા નોહતી જ્યાં રસ્તાની બંને બાજુએ દુકાનોની ઠઠ લાગી હતી અને દરેક દુકાને સંખ્યાબંધ માણસો ટોળુ વળી કાંઈ ખરીદતા કાંઈ ભાવ કરતા કાંઈ ખાલી ઠઠા કરતા દીઠામાં આવતા હતા—જ્યાં ઠેકાણે ઠેકાણે કવિઓ ભેગા થઈ દોહરા બાજુ ચલાવી રહ્યા હતા—જ્યાં ઠેકાણે ઠેકાણે તંબુઓ નાખીને તમાશાખીનોને હાથ ચાલાકીના ખેલો કે ખીજી મોજ આનંદની વસ્તુઓ દેખાડવામાં આવતી હતી. ત્યાં હોંડોલા—ચકરો અને એવીજ વસ્તુઓ પર ખેસી બાળકો કલ્લોલ કરી રહ્યાં હતાં ત્યાં અત્યારે એક માણસ પણ દેખાતું નથી. જગ્યા ઉજ્જડ લાગે છે જ્યાં રસ્તામાં પાસે પાસે ચાલ્યા જનારાઓને મોઠે આવાજે વાતો કરવા વગર એક ખીજની વાત સાંભળી શકાતી નોહતી એટલો શોર હતો ત્યાં આજે એકજ જણને ચાલતા ચાલતા પોતાના પગના પડધા સંભળાય છે—આ દ્રશ્ય દિલ પર શોકની અસર કરે છે એવો પણ આપણો અનુભવ હશે.

એવોજ એક મેળો એક ઠેકાણે ભરાયેલો હતો. સાંજના ચાર વાગે થું થયું તે પેહલા તે મેળો ભરાયેલો હતો તે ટાઈમ પર થું નજરે પડતું હતું ? તે મેળામાં દુકાનો કે તમાશો તો નોહતો પણ તે મેળામાં માણસોની મેઢની તો હતીજ—શોર બકોર પણ હતો—હસી ખુશીને બહલે રડાકુટીનો શોર મેળાની એક બાજુથી તો ચોડાના ટાપુ અને હથારોના ઝણઝણાટનો શોર મેળાની ખીજી બાજુથી આવતો હતો. એક ઠેકાણે એક કુટુંબ—આખું કુટુંબ—સાચો—

મરદો બાળકો બાળકીઓ જવાનો એ બધાનું મળેલું એક કુટુંબ ભેગુ થયું હતું. કુટુંબનો વડો પણ હતો. સાંજના ચાર વાગતા પે-હલા સવારના ચાર વાગ્યાનું દ્રવ્ય જરા ભેશું ?

કુટુંબનો વડો એક તરફ પહેલે ખુદાની યાદ કરી સર્વને ભેળા કરી તે દીવસનું પ્રોત્સાહન નક્કી કરતો હતો. તેની સામે તેનો જવાન ભાઈ હતો. બહાદુરીમાં આખા દેશમાં જેનું નામ ગાજતું હતું. જેના નામની ગર્જનાથી શત્રુઓ કાંપતા હતા જેના રોઆબથી આખો દેશ ગરદન ઝુકાવી નાખતો હતો. જેને કુળાભિમાન હમેશા ઉચું મોઢું રખાવતો હતો તેવો તે વડાનો સીપેહસાલાર જેવો લેફ્ટનન્ટ જેવો આ તેનો સેવક--ભાઈ હતો ને ભાઈની કુમક પર વડાએ બહુજ આશા બાંધી હતી તે ભાઈ હતો. ખુબસુરતીમાં એક કહેવત રૂપ થઈ પડેલા યુસુફની ખુબસુરતીને કોરે રાખીને તેવી ખુબસુરતી ધરાવનાર વીશેક વરસનો જવાન દીકરો હતો. પીતાની બાબુમાં ઉભો રહી પીતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી આપવું. એવો મક્કમ ધરિદાવાળો જુવાન પણ હતો. અને ભત્રીજો પણ હતો ભાણેજ પણ આ મેળામાં હતા. મેળો દેખાડવા બહેન પોતાના બન્ને દીકરાઓને ભેગી લઈને આવી હતી. આ મેળામાં બાળકો પણ કલોલ કરતા હતા પણ બાળકોના શોરમાં માત્ર એકજ શબ્દ કાને અથડાતો હતો. મેળામાં થોડા મિત્રો પણ હતા. વડીલના જુના મિત્રો--મહેસામાં ભેગા લણનારા, સાથે રમેલા એ કાંઈ પોતાના જુના મિત્રનો સંગ તજી શકે તેમ છે ? ધર ભર્યું હતું. નાખુદા--આ કિશ્તીના નાખુદા સાથે કુટુંબના વડાને સરખાવવાનું મને કાંઈક પ્રસંગોપાત લાગે છે કારણ આ કિશ્તી લાંબો વખત કાઢે એમ મને લાગતું નથી. બધા એકઠા થએલાના મોઢાપર એકજ પ્રકારની ગંભીરતા નજરે પડે છે. કાંઈ હસ્તુ કેમ નથી વાડું ? હસો નહી

તો રૂવો ખરા ! તે પણ નહીં આ તો બધા મરણ્યા જેવા દેખાય છે. મોતના પંજમાં ધસી જતા હોય તેમ લાગે છે.

સાંભળો ! સાંભળો ! ધીમા આવાજથી નરમ આવાજ તો પડદાની પેલી પાછળ કાંઈ રોવાના સુરો આવી રહ્યા હોય તેમ જણાય છે. સ્ત્રીઓના કોમળ ગળામાંથી દબાઈ રહેલા આવાજથી-ખાહાર બેઠેલા નાખુદાના કાનમાં એ આવાજ ન જાય તેવા હેતુથી કદાચ-અથવા નામેહરમના કાનમાં આવાજ ન જાય અને પડદાનું રહસ્ય ખરડે તે માટે કદાચ અંદરથી અબળાઓના રોવાનો અવાજ ખાહાર પ્રકાશ પામતો નોહતો પણ મને લાગે છે તે રોતી હતી અને અબળાઓ પણ આ મેળામાં હતી. કેટલી હતી કેવી હતી તેથી મારે શું કામ છે. બાળકો સહીત અબળાઓ હતી-એટલે બસ છે.

આ દ્રશ્ય પ્રભાતના ચાર વાગ્યાનું હતું-ઉપર જણાવેલ બે-કતીઓ બધી હાજર હતી પણ માત્ર થોડાજ કલાકમાં આ શું ફેરફાર દેખાય છે મેદાન ખાલી-મેળો ભાંગી મેળો ખલાસ થયો. મેદાનમાં કોઈ નજરે પડતું નથી. બધું સુન થઈ ગયું છે. આકાશમાં અંધારું વ્યાપી ગયું છે. પંખીઓ ડરને મારે ચુપચાપ થઈ ગયા છે. હચારોનો ઝણઝણાટ અથવા તો થોડાના ટાપુની ટપકારા પણ નથી સંભળાતા. પેલો વૃધ્ધ-કુટુંબનો વૃદ્ધ ક્યાં છે. તેનો ભાઈ ક્યાં છે તેનો દીકરો ક્યાં છે તેના ભાણે-બેને આએ મેળાના કયા ભાગમાં શુભ કરી નાખ્યો ? બધાઓ જોવાઈ ગયા શું ? હા જોવાઈ ગયા ! કાચમને માટે બિજવાઈ ગયલા રંજભૂમીના પાત્રોનું શું થયું તે જાણું છે ? સ્ત્રીઓ દુર નજર કરો ત્યાં એકલો સહથી નીરાળો પેલો ભોંધો ભાઈ સુતેલો છે. સુતેલો છે પણ જવાબ નથી મળતો. તેના હાથો ક્યાં ગયા ? બને તરફ હાથ

દેખાતા નથી એ શું ? મેળામાં તે હાથો ચોરાઈ ગયા હતા ! તેની પાસે તેની છાતીથી વળગેલ લીની લીની પાણીની ખાલી મશક જેવું શું દેખાય છે ? વખતે તેમાં પાણી ભરેલું હશે. અને પેલા દેખાય છે તે છેદમાંથી પાણી વહી ગયું હશે. પેલી તરફ પેલો જીવાન્યો પણ શાંત થઈને સુતો છે. કોઈ જાગતા નથી. નાખુદો પણ સુતોજ છે. કેવી રીતે સુતો છે તે જાણવાનું તને કામ નથી. ખસ સુતો છે. ભાણેજ ભત્રીજા બધા ચુપ ચાપ થઈ ગયા છે. બધા મેદાનમાં ચુપ થઈને સુતા છે. કોઈનો શબ્દ આવતો નથી. મેળામાં ભાગ લેવા આવેલ બધાએ મેળામાંજ મુકામ કરી નાંખ્યો !

જે ઘરમાં આપણે નાખુદાને સવારના ચાર વાગે જાયેલ તે ઘર તંબુઓનું અનેકું હતું. ત્યાં નાસભાગ થઈ રહી છે. ધુવો ક્યાંથી આવે છે લાલ લાલ લડકાં શેના દેખાય છે ? શું આગ લાગી છે ? થોડા બાળકો સ્ત્રીઓને વળગી ખીહામણા થઈ રહે છે. માત્ર રહે છે. અને સ્ત્રીઓ ? નામેહુરમને આવાજ ન સંભલાવવો એવી માન્યતાવાળી સ્ત્રીઓ કેમ મોટે મોટે આવાજે રડી રહી છે ?

કેનો સ્વામી ગયો ? કોણ કોણ રંડાણી ? વિધવા થનારી તો થઈ પણ આ આખ ઘર રંડાણુ એમ કહી “ભાઈ ભાઈ” કહીને ઉઘાડે માથે એક સ્ત્રી કેને રાવે છે ? ભાણેજે શું તેનાજ પુત્રો હતા ? એક જણી એક બાળકને છ મહીનાના બાળકને છાતી સરખું આંખીને શું તેણી ધવડાવતી હતી-ધવડાવતી વખતે તો ગીત ગાતી હોય આ તો રોહી રોહીને બાળકને જોરથી ને જોરથી છાતીમાં દાખી રહી છે. આ બાળકે પણ શું મેળામાંજ પોતાનો મુકામ કર્યો હતો. હા ! થોડાજ કલાકમા આ શું થઈ ગયું હતું ? આખું ઘરજ હુટાઈ ગયું હતું ! કોણ બાકી છે ? કોઈ કોઈને સારો દેવાવાળો હીમત દેવાવાળો ખરખરો કરનારો બાકી છે કે શું બધાંઓને એક સામઠો શોક આવ્યો છે, કોઈ-ભાઈ-તો કોઈ બેટા તો કોઈ.....

શા હ ઝા દી.

શાહઝાદી એટલે શાહ-બાદશાહ-રાજની દીકરી, રાજકન્યા. રાજ તે ખંડયો રાજ નહી. ખંડણી દેનાર તે રાજ ખરો. પણ તેને કાંઈ શાહ ન કેહવાય. ખંડણી લેનાર રાજ શાહ ખરો. એવા શાહ એવા બાદશાહની પ્રજા શાહઝાદા અથવા શાહઝાદી તરીકે ઓળખાય છે. હાલના કૉનસ્ટીયુશનલ મોનરકીના ઝમાના પણ તેવા બાદશાહની ઓલાદ માનની નજરથી જોવાય છે. રધયત તેઓને પણ નમે છે. તેઓને પણ માને છે અને તેઓને ચાહે પણ છે. એક હાથમાં રહેલ સત્તા ધરાવનાર બાદશાહોનો ઝમાનો પુરો થયાને બસો વરસ પણ થયા નથી. અને કોઈ કોઈ ઠેકાણે તો અત્યારે પણ છે. શાહ-જાદાઓની કથા તો ઇતિહાસમાં ખુટાર્કના વખતથી લઈને વર્તમાન પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ સુધી ચાલી આવેલી છે. બાળકો પણ જાણે છે. શાહજાદાઓએ પણ ઇતિહાસમાં નામ રાખ્યા છે. ઘણી શાહજાદીઓની નોંધ થઈ છે. ઘણીઓ પોતાના તુંદ મીઠાજથી પ્રજાની ખુશી વોહરતી તો એવી પણ શાહજાદીઓ હતી કે જેના પર પ્રજા ફીદાફીદા થઈ જતી. શાહજાદી ઝેબુનનીસા-આલમગીર અવરૂંગ ઝેબની દીકરીની કથા ઇતિહાસના અભ્યાસીઓથી કયાં અજાણી છે. આ શાહજાદી પર તેના બાપની પ્રજા મરી ફીટતી હતી. લલી લાયક ખુબસુરત અને તે સાથે વળી કલચરડ. બાદશાહ આલમગીરથી સુની પ્રજા સિવાયના બીજા બહુ રાજ નોહતા. પાછળ પાછળથી તેની હોંદુ અને શીઆ પ્રજા તેનાથી રંજા થઈ હતી. છતાં ઝેબુન નેસા પર તો પ્રજા મરી ફીટતી હતી.

એ પણ ઇનસાનની પ્રકૃતિ છે-ફીતરત છે-કે રાજની ઓલાદને માન દેવુંજ. તેની સાથેનો રાજ એક ધર્મ રાજ જેવો હોય. પ્ર-

બનો ખ્યારો અને ખુદાનો પરમ ભકત હોય અને તેની કન્યા પણ તેવીજ હોય તો તો અવધી થાય છે. આવા ભોગ ભાગ્યેજ બને છે અને એક પછી એક તુરતમાંજ અને મા અને દીકરી બંને રાજ-કન્યા તરીકે પ્રભાતી ભકતીના કેન્દ્રસ્થાન થાય તેવા બનાવ તો બહુજ બવલેજ. કહોને કે એમ બનતુંજ નથી. અર્વાચીન કલચરનો પ્રભાત પણ થયો નોહતો તેવા વખતમાં આવી બે શાહબાદીઓએ ઇતિહાસમાં પોતાની અમર નોંધ લેવરાવી છે. એક તો નખીસાહેબ મહમદ સુસ્તદા (સ) ની શાહબાદી પ્રાતમા (સ-અને) ખીજી તેજ ફાતમાને પેટે અવતરેલ હજરત અલી (સ)ની શાહબાદી ઝેનબ.

હજરત અલી (અ. સ) ઈમામ તો હતાજ તે સાથે સમસ્ત ઇસ્લામી ટોળાએ માન્ય રાખેલ બાદશાહી પણ હતી. ત્રીજા ખલીફા કેડે આપે બ્યારે ખીલાફતનો હોદ્દો બહેર રીતે લીધો ત્યારે આપ પણ એક બાદશાહજ હતા. હજરત પેગમબર સાહેબના સમયમાં હસ્તીમાં આવેલ નાહનું સરખું અરબ રાજ્ય અત્યારે એક મહાન સામ્રાજ્યનું રૂપ ધારણ કરી બેઠું હતું. બાદશાહ અલીના ઘણા ખંડયા રાજા હતા. કેવો બાદશાહ ? એક તરફ પ્રજા માટે ચિંતા-ખીજી તરફ બાદશાહોના બાદશાહ તરફની પરમભકિત. સંપુર્ણ ન્યાય સાથે અતુલ્ય દયાનું મિશ્રણ મહાત્મા અલીનુંજ કામ હતું. તે બાદશાહની બેટીનું આ દાસતાન છે.

અરબ સામ્રાજ્યની રાજધાની-પાયતખ્ત બાદશાહ અલીએ કુશમાં કરી હતી. તેમના નામની આજુ કુશમાં ફરતી હતી. તે સ્થળે શાહબાદી ઝેનબે પણ પોતાના કુળની કીર્તિ ફેલાવી હતી. પ્રજા તેના પર મરી ફીટતી હતી. ભલાભલાના ઘરની ઝોરતો આ શાહબાદીની હજુરમાં હાજર થઈ સલામ કરવામાં પોતાની ઇચ્છાને મોટાઇ સમજતી હતી. બાદશાહ પાસે પેહલે અરજી પેશ કરવા

આવતી હતી કે શાહઝાદીના દર્શન કરવા અમારા ઘેરાંઓ આતુર છે. બાદશાહ શાહઝાદીને પુછાવતા શાહઝાદી આજ્ઞા આપતી અને ભાવકી સ્ત્રીઓને દર્શન લાભ મળતો. આ શાહઝાદીના દર્શન સ્ત્રી જાતીને આટલા અલભ્ય હતાં તો પછી મરદોની કોની મજલ હતી કે તેના પડછાયાને પણ નીહાળી શકે ? કુદરતની લીલા ન્યારી છે.

કાળ ગયો. બાદશાહઅલી અત્યારે બાદશાહત પર નથી. તેની બાદશાહતનો હક તેના પુત્રો પાસેથી ખુંચવઈ ગયો છે. હોય. સભ્યમાં તો એમ થાય તેથી કાંઈ શાહઝાદા કે શાહઝાદીઓ મટી જાય છે. બાદશાહી માન નહીં તો તેથી સહજ ઉતરતું માન તો હશેજને ? ઇતિહાસે તો એમજ નોંધ્યું છે પણ આ એક દાખલામાં ઇતિહાસે વિચિત્ર નોંધ લીધી છે. એનું એજ કુદ્દા. જ્યાં શાહઝાદી ઝેનખના દર્શન અર્થે સ્ત્રીઓ અરજી પર અરજી કરતી હતી. ત્યાંની સ્ત્રીઓ શાહઝાદી ઝેનખ પર મરી ફીટતી તેજ કુદ્દામાંથી શાહઝાદી ઝેનખે પોતાનો મુકામ ઉપાડ્યો અને ખીજે સ્થળે મુકામ કર્યો. થોડા વરસ વિતી ગયા બાદ એજ કુદ્દા નગરમાં એજ શાહઝાદી નીકળી. શાહઝાદી મુસાફરીએ નીકળી હતી અને ઘરે-નવા કરેલા મુકામે પોહચવા પહેલા સ્તામાં આવતા પોતાના ભુના નગરમાં આવી. ત્યાં કેમ્પ ભરી હશે. આજ તે શહેર જ્યાંથી તેના પ્રીય પિતાજી બાદશાહ અલીની આજુ ફરતી હતી. આજ તે શહેર જ્યાં પોતે બાદશાહની બેટી તરીકે પુખતી હતી. પણ આ શું ? પ્રજા સામેયુ કાં નથી કરતો ? શું તેને કોઈ એળખતું નોહતું ? શું તેની સવારી ત્યાં આવી પોહચવાની કોઈને પણ ખબર નોહતી ? આજ તે ઘર જે ઘરમાં તેના પ્રીય પિતાજીનો વાસ હતો આજ તે સભ્યમહેલ ! કોઈ કેમ નથી પુછતું. શું તેની સવારીમાં કાંઈ ઓળખામ તેવા નીશાનો નોહતા. શું કોઈ એમકેદ

નોહતો ? ના ના એશકોર્ટ તો હતો. લશકરના માણસો તો સવા-
રીની આગળ પાછળ હથીઆરબંધ હતા. ત્યારે ? શાહઝાદી શું
ગુપ્તવેશે આવી હતી ? ઓળખાવાનો કોઈ ચીન્હ નોહતો ? હોય
તો હોય. તે ચીન્હ ઓળખાવાનો હતો કે ન ઓળખાવાનો હતો
તે તો ખબર નથી પણ હા એક જબરદસ્ત ચીન્હ શાહઝાદી કને
હતું—કે નોહતું ? કહોને નોહતું. શાહઝાદીના મોઢાપર ખુરખો
નોહતો. સરી ગયો હશે ! માથે પછેડી પણ નોહતી ઓઢી ? વાળ
ખુલ્લા હતા. કાળા અને સફેદ મીશ્ર વાળો મોઢાપરથી લટકતા
હતા શાહઝાદી આમ કેમ ? તમારા ઘરમાંથી તો ખુરખાનો રીવાજ
નીકળ્યો. પર પુરૂષને મ્હોં ન દેખાડવું તે તો તમારા પીતાજીએ
શીખવ્યું હતું તમારા ધર્મનું આ શિક્ષણ એક પ્રધાન અંગ હતું
છતાં તમેજ કાં તેનો લંગ કર્યો ? અથવા શું તમે ગરદીશે કીશમ-
તમાં એવા સપડાઈ ગયા હતા કે એક પછેડી તમે લઈ શકતા
નોહતા ? અથવા પછેડી માટે ઓશિયાળા થઈ ગયા હતા ?

હા ! શાહઝાદી ઝેનખ અત્યારે એક પછેડીની ઓશિયાળીજ
હતી. તેની પાસે હતી તે તેના બાપની પ્રજના લોકો ખુંચવીને
લઈ ગયા હતા. અને તેને પછેડીની ઓશિયાળી બનાવી દીધી હતી
મુસલમાન થઈને કાફર થવું તે એ લોકોનુંજ કામ ! પુલવાડીમાં
પ્રવેશ થવા કેડે નર્ક કુંડ તરફ ઘસનારા તેઓજ.

*

*

*

*

શાહઝાદી ઝેનખને લાઈના પુત્રો—હવે તો માત્ર એકજ બાકી
હતો—પર અત્યંત પ્રેમ—એ પ્રેમની પુર્ણાહુતિ શામમાં થઈ. દમાશ-
કશ પાસે ઝેનખે અલીઝિનુલ આબેદીનના રક્ષણ અર્થે લેગા આવતા,
પોતાની છેલ્લી આરામગાહ પસંદ કરી. એકાંત સ્થળમાં એકાંતવાસ
કરનાર બાનુ તારૂ જીવનચરિત્ર પણ ન્યાઝુંજ !

ખુબસુરતી વધારવાનો નુસ્કો.

દુન્યા હેર ઑઈલ.

માનુઓ તમે ગમે તેવો કપડાનો શણગાર કરી ખુબસુરત થવા માગશો. પણ જો માથા પર બાલ ન હશે તો બધો શણગાર નકામો છે માટે પ્રમારી તમોને લલામણુ છે કે માથાના બાલ વધારવા માટે અને તેને ઠાળા ચકચકીત બનાવવા માટે, પાકી જતા બાલનો અટકાવ કરવા માટે, માથાનો ખોરો દુર કરવા માટે, વાંચવાથી ચા અભ્યાસથી તપી જતા મગજને આરામ આપવા માટે અકસીર ઇલાજ.

દુન્યા હેર ઑઈલ.

મરદો, સ્ત્રીઓ અને બાળકોને આશીર્વાદ સમાન છે.

યાદ રાખજો કે આ તેલ કાંઈ આજકાલનું નથી 'પણુ ઘણું જુનું' અને બાણીતું છે. લાખો માણસો એનો ઉપયોગ કરે છે.

એકલા બનાવનાર:—

ઇ. એસ. પાટણવાળા.

અખ્દુર રહમાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં ૩.

ફરેક વેપારીઓને ત્યાંથી રૂ. ૧ ની કિંમતે મળશે.

લાજવાળા પુસ્તકો.

ઉભવી ફરિયાદના લેડલરનો.

આ ઇસ્લામી વાર્તામાં હ૦ અલીના લેફ્ટનન્ટ માલિકે અસ્તરની દિકરીઓ રચા અને ફરહા પોતાના બાપનાં ખુનનું ઇન્ટોકામ લેવા માટે કેવી રીતે નિકળી છે તથા ઇબ્નેઝિયાદ પોતાની સગી બહેન પર કેવી રીતે આક્ષેપ પડ્યો અને યઝીદે પોતાની માતા સાથે કાળું મોઢું કર્યાની હકીકતો ખુલાસાથી લખાઈ છે. આ પુસ્તક હ૦ ખાજ હસન નિઝામીના “તમાચા બ રખસારે યઝીદ”નો તરજુમો છે. કીમત રૂ. ૧૧.

કુરકાનની ફિલોસોફી.

જે લોકો સાયન્સના સિદ્ધાન્તો પવિત્ર કુરઆનમાં તથા પવિત્ર કુરઆનના સિદ્ધાન્તો સાયન્સમાં જોવા માંગે છે તેઓને માટે આ એક અમુલ્ય નેઅમત છે. આ પુસ્તકની ખુબી એ છે કે હિંદુ અથવા ગમે તે જર-મુસ્લિમ આના વાંચન પછી ઇસ્લામના સિદ્ધાન્તો જાહેરમાં નહીં તો દિલમાં કબુલ કર્યા વગર રહી શકતો નથી. કીમત રૂ. ૨.

હુરમ અથવા પરદો.

પરદા વિષે ગુજરાતીમાં આ સાવ નવી ઢબની કિતાબ છે. એમાં યુરોપના દેશો, ચીન, જાપાન, હિંદુસ્તાન વગેરેમાં ઇસ્લામ પહેલા પરદાનો રિવાજ હતો એ અંગ્રેજ લેખકોનાં લખાણોના ઉતારાઓ પરથી દેખાડવામાં આવ્યું છે-તથા પરદાની ખુબીઓ અંગ્રેજોના સ્વપ્દોમાં રજુ કરવામાં આવી છે તથા એ રિવાજ વગર યુરોપ તથા અમેરિકામાં ફેલાયલી બદીઓ પણ લખાઈ છે. કી. રૂ. ૧૧.

જગતનો માર્ગદર્શક પવિત્ર કુરઆન.

આફ્રિકાની જંગલી પ્રજાથી માંડીને યુરોપ અને અમેરિકાની સુધરેલી પ્રજાને સુધારાનો પાઠ ઇસ્લામ મારફતે કેમ મળ્યો તેની ઐતિહાસિક હકીકત વાંચકોને અનન્યપણ પમાડશે. કી. રૂ. ૧૧.

લખો: ચૌહમી સદી આદીસ.

